

de/Gelderland
Bibliotheek
Magazijn

T 4805

Ampt Epe

Historische vereniging voor
Emst—Epe—Oene—Vaassen

Nummer 162
www.ampt-epe.nl

Ampt Epe

Stichtingsdatum 13 oktober 1961

Nr. 162 – juni 2007

Redactie: D. Hamer, L. van den Bremen-Jonker,
H. Tijman-Logtenberg

Redactieadres: D. Hamer, Jagtlustweg 9, 8162 NJ Epe
redactie@ampt-epe.nl

Het blad verschijnt vijf keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'. De vereniging stelt zich onder meer tot doel het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van Emst, Epe, Oene en Vaassen.

Postadres Ampt Epe: Postbus 114, 8170 AC Vaassen

Bestuur:

Voorzitter: E. de Jonge, tel. (0578) 66 22 08
voorzitter@ampt-epe.nl

Secretaris: H. Stakenburg, tel. (0578) 64 19 12
secretaris@ampt-epe.nl

Penningmeester/
ledenbeheer: M.L. Endendijk, tel. (0578) 61 30 78
penningmeester@ampt-epe.nl

PR / website W.J. van 't Einde, tel. (0578) 57 65 51

Leden: E. Brummel, D. Hamer, H. Kloezeman

Lidmaatschap: 15,00 euro per jaar

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester *Ampt Epe*
I.S.S.N.-nr. 1383-2026

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van *Ampt Epe*.

Bij de voorplaat: Lubbertus en Janna van Westerveld, voor het Boschhuis (zie het artikel op blz. 17)

Een terug- en een vooruitblik

Van de voorzitter

Op de jaarvergadering werden de bestuursleden Dianne Hamer en Hans Stakenburg herkozen, terwijl ook het nieuwe bestuurslid Eef Brummel een warm applaus oogstte. Dankzij hun inzet en die van de overige bestuursleden, zowel in het verleden als in de toekomst, is de continuïteit van het bestuur gegarandeerd. Toch zouden we nog wel wat meer actieve leden willen werven voor diverse zaken, zoals lidmaatschap van de nieuwe evenementencommissie (zie ook het stuk van Eef op blz. 4).

De ledenvergadering werd zoals gewoonlijk voortgezet met een lezing, die ditmaal door streekkenner Dirk Otten werd verzorgd. Zijn dia's gaven een goed beeld van het ontstaan van geografische en familienamen in ons gebied. Helaas kon hij slechts de helft van de dia's vertonen, maar geen nood, want hij wordt vast nog eens uitgenodigd.

In mei vond een excursie plaats in en om kasteel De Cannenburgh, een van de belangrijkste cultuurhistorische monumenten in onze gemeente. Ik ben ervan overtuigd dat Wim van 't Einde gezorgd heeft voor een interessant en goed gevuld programma. Helaas kon ikzelf vanwege een vakantie niet van de partij zijn, maar ik hoop dat velen gebruik gemaakt hebben van de mogelijkheid het gebouw van de kelder tot de nok te bekijken. Wie weet, hebt u toch nog de geheime onderaardse gang ontdekt...

Hebt u de laatste tijd nog de website van de vereniging bezocht? Er staat weer wat nieuws op, onder andere over Oene. In het najaar volgt nog meer over die plaats.

In oktober hoop ik velen te zien op de inmiddels traditionele film/dia-avond van Henk Kloezeman in Emst en bij de eenmalige excursie op het landgoed Tongeren, waar Lijda van den Bremen-Jonker ons rondleidt. Het belooft een leerzame middag te worden.

Evert de Jonge, voorzitter@ampt-epe.nl

N.B.: Dit item in ons blad wordt ongeveer een maand voor het verschijnen geschreven en is daarom nooit geheel actueel!

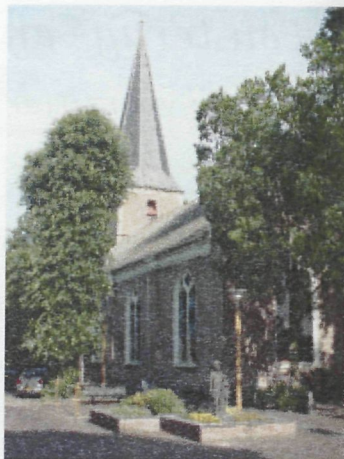
Mededelingen

Restauratie Dorpskerk Vaassen

Ampt Epe ondersteunt dit project. Wilt u meer weten? Zie:
www.geefomdekerk.nl

Samenwerking met Mijn Gelderland

De meeste historische verenigingen op de Noord-Veluwe hebben in principe toegezegd een samenwerkingscontract aan te gaan met Mijn Gelderland. Het houdt in dat we nieuwtjes over de vereniging, zoals excursies en lezingen, in heel Gelderland bekend kunnen maken. Het begin is te zien via: www.mijngelderland.nl.

Opening nieuwbouw Hagedoorns Plaatsje

Op 2 juni is de nieuwbouw van het streekmuseum in Zuuk geopend. We streven ernaar u in het komend nummer (oktober) een impressie van deze cultuurhistorische aanwinst te geven.

Mailservice

Wie ook via de mail op de hoogte wil blijven van de laatste nieuwtjes, kan dat opgeven via: wimvanteinde@gmail.com.

Film/dia-avond in Emst

Op 2 oktober hopen we weer onze gebruikelijke film/dia-avond te houden in De Hezebrink te Emst. We beginnen met een vertoning over de spoorlijn Apeldoorn-Zwolle, en wel het gedeelte van Epe naar Zwolle. Een vervolg dus op 14 april 2005 (Apeldoorn/Epe). Vervolgens hopen we u beelden te laten zien uit Emst, met als thema 'Terug naar school', beelden van vroeger van de oude dorpsschool en herinneringen uit het dorp. We zien oude klassenfoto's, juffen en meesters de revue passeren, en leuke beelden rond de school.

Agenda

2-10-2007: Dia/filmavond, zaal De Hezebrink, Emst, aanvang 20.00 uur. Het onderwerp is (onder andere) de spoorlijn Epe-Zwolle.

27-10-2007: Kuieren over Tongeren. Aanvang: 13.00 uur. Zie verder hieronder.

Kuieren over Tongeren

Op zaterdag 27 oktober organiseert Ampt Epe een wandelexcursie naar het landgoed Tongeren. De wandeltocht voert langs interessante en markante plekken op het landgoed. Einddoel is het voormalig boerenerf Het Ruwe Veen. In het gelijknamig boek van Lijda van den Bremen-Jonker wordt hierover uitgebreid verteld.

De afstand bedraagt ongeveer 6 km en gaat ook over minder goed begaanbare paden. Het is daarom aan te bevelen stevig schoeisel te dragen. Omdat het al vrij laat in het jaar is, beginnen we de tocht om 12.00 uur. Rond 15.00 uur verwachten we weer terug te zijn.

Vertrek- en eindpunt is de parkeerplaats aan het Van Manenspad bij de Tongerense School.

Leden van Ampt Epe en hun gezinsleden hebben voorrang; voor hen is de deelname gratis. Indien er plaatsen over zijn, dan mogen niet-leden deelnemen; kosten 2,50 euro per persoon. Wilt u wel zelf uw natje en droogje meenemen!

Aan deze wandeling kunnen maximaal 30 personen deelnemen, aangezien een en ander anders niet bij te praten valt.

U kunt zich vooraf opgeven via e-mail:
g.van.denbremen@freeler.nl of schriftelijk:
G. van den Bremen, Duisterestraat 3, 8162 GL Epe

Bestuursuitbreiding

Eef Brummel

Voor geschiedenis in het algemeen, en voor de regionale en plaatselijke geschiedenis in het bijzonder, heb ik altijd veel belangstelling gehad. Dat was dan ook de reden dat ik destijds (1980) lid van Ampt Epe ben geworden.

Toen ik enige tijd geleden wegens FPU (de VUT in onderwijsland) aanzienlijk meer vrije tijd ter beschikking kreeg, heb ik te kennen gegeven wel eens wat hand- en spandiensten voor Ampt Epe te willen verrichten. Dat was niet tegen dovemansoren gezegd en al snel kwam de vraag of ik geen bestuursfunctie wilde gaan vervullen. Inmiddels zijn de leden tijdens de laatste ledenvergadering op 19 april jl. met mijn benoeming tot bestuurslid akkoord gegaan.

Ik zal mij gaan toeleggen op de coördinatie van activiteiten (met name lezingen en excursies). Het bestuur denkt hierbij aan een evenementencommissie, samengesteld uit enige leden, evenredig verdeeld over Epe, Vaassen, Emst en Oene.

Nu het aantal leden in het laatste jaar spectaculair is gestegen, moet het niet moeilijk zijn hiervoor enkele enthousiaste belangstellenden te vinden! Mocht u zich hiertoe geroepen voelen, dan kunt u contact met mij opnemen, hetzij telefonisch 0578—614939, hetzij via e-mail: eef.brummel@tele2.nl.

Ik hoop uw reacties spoedig te ontvangen!

*Eef Brummel
Klaverkamp 61
8162 HP Epe*

*Excursie Daendels
Erf, oktober 2005*

Kerk en kunst

De gewelf- en muurschilderingen in de Grote Kerk te Epe (deel 1)

Jan van Zelle

In de Grote of St. Martinuskerk in Epe zijn op de gewelven van koor, schip en, minder duidelijk, in de noordbeuk fraaie schilderijen aanwezig die bloemen, bladeren en vazen uitbeelden. Op de oostelijke wanden van het koor zijn twee wijdingskruisjes¹ en een sterk afgebladderd fresco, dat zeer waarschijnlijk de geseling van Christus voorstelt, te zien. Zij worden gedateerd rond 1500. De schilderijen zijn ontdekt bij de kerkrestauratie in 1962.

In 1864 en in 1907 werden eveneens schilderijen ontdekt, maar daarbij bleken ook producten van een 'dorpsverver' uit de 19^e eeuw te zijn. Er is in het verleden duchtig met de witkwast gewerkt en men schuwde niet zelfs de onderkant van de muren en pilaren over een hoogte van ongeveer 1,50 m met zwarte olieverf te 'behandelen'.

*Gewelfschildering koor
(foto: R. Sniijders)*

In een aan ds. Prins gerichte brief van dr. N.W.P. Rauwenhoff, gedateerd Utrecht, 27 februari 1907, wijst deze erop dat een kleine halve eeuw geleden bij het afbikken der muren oude muurschilderingen zijn ontdekt. G.S. van Lohuizen beantwoordt deze brief in

zijn hoedanigheid van voorzitter van de Commissie tot herstelling van het kerkgebouw der Hervormde kerk te Epe; ds. Prins was secretaris van deze commissie. Zonder overigens in te gaan op de schilderingen schrijft Van Lohuizen: *'Wij zouden zoo gaarne eenigszins herstellen wat het voorige geslacht in de toenmalige afbrekings en vernieuwingswoede heeft bedorven.'*²

In het volgende gaan wij na hoe het voorgeslacht, voor zover de archieven ons daarover inlichten, met de muur- en gewelfschilderingen in de Grote Kerk omging. De uit verschillende bronnen verzamelde gegevens met betrekking tot de onderhouds- en restauratiewerkzaamheden waarbij gewelf- en muurschilderingen betrokken waren, zijn in een historisch verband geplaatst. Ten slotte wijden we aandacht aan de geest van de tijd in de eerste helft van de achttiende eeuw die aanleiding gaf tot dat wat wij nu veelal als 'cultuurbarbaars' aanmerken.

Het bestek van 1805

Op 9 mei 1805 wordt door de 'kerkmeesteren der Gereformeerde Kerk te Epe' aanbesteed het *'schoonmaken, witten en verwen binnen in voornoemde kerk alsmeede alle de glazen te wassen van binnen en buyten deselve'*. Artikel 3 van het bestek luidt:

'De aannemer zal verplicht weesen de kerk binnen alsmeede de Pylaaren geheel tweemaal te overwitten met zoodane kalk als de kerkmeesters zullen ordonneren. De aannemer zal het onderste van de muuren alsmeede van de Pylaren met zwarte olyverf moeten schilderen ongeveer vijf voet van de floor af te reekenen en dan waterpas door de geheele kerk als ook op het koor.'

En in artikel 5 van het bestek is nog het volgende bepaald:

*'...alsmeede de ysere ankers boven in 't ruym der kerk de ysere oogen aan de pylaaren en de yzers waaraan de kroonen hangen zwart met olyverf te verwen dan nog de schinkels boven in 't ruym der kerk zwart met olyverf te verwen als ook op het choor en dan met witte kringen afsetten zoals het tegenwoordig is afgeset en de bloemstukken in het hooge als in 't lage verwulft van nieuws met deselvde couleur opschilderen en geheel verbeteren...'*³

Het contrast van zwart en wit moest kennelijk tot in de gewelven, *het hooge gewulft*, worden toegepast. Schinkel of schenkel betekent het gebogen deel van een spitsboog, maar ook de gehouwen steen voor een gewelfrib. En dit laatste zal bedoeld zijn, want in een bestek voor de restauratie in 1864 wordt gesproken over 'de schenkels waar de gewelven op rusten.'⁴

Het bestek van 1809

Op 14 april 1809 besteedden de kerkmeesters ten overstaan van het ambtsbestuur van Epe het witten en schoonmaken van de kerk aan. Dat zal wel nodig geweest zijn, want op 18 juni 1805 was het vervaardigen van een nieuwe preekstoel, koorhek, doophek alsmede een partij banken aanbesteed.⁵ En op 18 juni 1809 zou het Meere-orgel ingewijd worden. De kerkmeesters hebben in de tussengelegen vier jaar kennelijk hun esthetische inzichten gewijzigd, want artikel 4 van het bestek vermeldt: *'al het bloemwerk bovenin de kerk alsmede de schinkels in het gewulfte van de kerk die nu zwart zijn moeten nu overwit worden zodaanig dat het Een Eegaale kleur met het gewulft kriegt.'* Het opschilderen van de bloemstukken *'in couleur'* was dus zeker geen succes geworden.

Het bestek van 1864

In 1866 werd een bestek opgesteld voor het voorzichtig wegbreken van preekstoel, doophek en bestaande banken en werd het maken van nieuwe banken in de kerk aanbesteed. De preekstoel werd toen verplaatst naar de locatie onder het orgel.⁶ Daaraan voorafgaand besteedden in 1864 de HH kerkvoogden der Hervormde Gemeente *'het afbikken, bepleisteren, witten van het muurwerk binnen de kerk te Epe'* aan. Het werd rigoureuus aangepakt. In artikel 1 van het bestek lezen we:

*'De aannemer zal in voornoemde kerk de zijmuren rondom, de kolommen met staand muurwerk daarboven geheel moeten afbikken, daarna met kalkmortel moeten berapen vlak onder de rij met Maaskalk en gips opstukadoren. De gewelven voor een gedeelte af te steken en bij te pleisterende boog die het groote vak van het koor scheidt af te bikken, berapen en bijpleisteren, de schuine hoeken van deselve onder een trek bij te werken en daarna muren en welven, kolommen en wat dies meer sij zoo meenigmaal witten tot alles een gelijkmatige witte tint heeft gekregen.'*⁷

Op 2 januari 1864 hadden de kerkvoogden en notabelen al breedvoerig over het stukadoren gesproken en besloten zij dit werk aan Diekerman aan te besteden, maar ook een gedeelte aan Van Wageningen Jr. te gunnen.⁸

Interessant is dat bij de restauratie in 1962 in een nis in de noordbeuk een plank is gevonden met de volgende mededeling erop: *'Deze kerk is afgebikt en bepleisterd G.G. van Wageningen Mr. Metselaar, 1864.'*⁹ (We vroegen ons af wat Diekerman dan deed.) Waar de plank is gebleven, vermeldt de geschiedenis helaas niet.

In de notulen van de kerkvoogden en notabelen wordt in 1864 met geen woord gerept over muurschilderingen!

Van Lohuizen verwijst in een artikel in *Ampt Epe* naar *De Nederlandsche Spectator* van 27 augustus 1864 waarin wordt vermeld dat in dat jaar te zien was dat de pilaren beschilderd zijn geweest met afbeeldingen van verschillende heiligen en de muren van kerk en koor met vele bijbelse taferelen.¹⁰ Raadpleging van genoemd artikel in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag leverde het volgende op. De auteur begint zijn artikel met de aanhef:

'Waarde Spektator. De mare van de ontdekking van muurschilderingen in de kerk van het dorp Epe, ons voor eenige dagen door de dagbladen medegedeeld, heeft ongetwijfeld de aandacht van u en van andere kunstvrienden getrokken. [...] Gaarne wil ik mijne bevindingen aan de belangstellenden mededeelen, ofschoon het steeds moeilijk blijft, door beschrijving alléén een juist denkbeeld van zulke zaken te geven. [...]

Daarom, hoe ongaarne ik moest zien dat het pas ontdekte weder onder de kalklaag verdween, zonder dat de kunst of de wetenschap het minste nut van de ontdekking zou trekken, aan afbeelden viel hier niet te denken, vooral bij den korten tijd die daartoe beschikbaar was. En toch is het te bejammeren, dat er zoo weinig is overgebleven van eene menigte kunstwerken, die stellig behoorden onder de belangrijkste der tot nog toe hier te lande ontdekte muurschilderingen'. [...] Het zijn toch niet alleen de wanden der kerk die met een reeks van schilderijen bedekt zijn, ook de pijlers zijn beschilderd, tot zelfs het gewelf is met arabesken versierd. Deze laatste versieringen, die vrij duidelijk te voorschijn zijn gekomen, hebben echter weinig belangrijks; zij zijn zonder karakter en in lateren tijd geschilderd over andere soortgelijke bloemornamenten, die hier en daar nog doorschemeren en van zuiverder vorm schijnen geweest te zijn. [...] De pilaren hebben elk een beeld van een heilige op de grootte van halfleven. [...] Als gissen hier geoorloofd is, zou ik deze beelden (of liever schimmen van beelden) stellen in het begin van de 15^e eeuw. [...] Het best bewaard is bij deze reeks een groene draak, helgedrocht of duivel die naast eene heilige (Margaretha?) staat. De heilige is nagenoeg geheel verdwenen, terwijl het monster daar nog frisch staat. De stukadoor weet er echter weg mede; weldra zullen weder duivelen en heiligen spoorloos verdwenen zijn, en al die geesten een nieuw wit kalkkleed hebben aangetrokken.'

Gewelfschildering schip (foto: R. Snijders)

De auteur deelt verder mee dat de vlakken tussen de ramen op het koor en de zijbeuken helemaal in beslag werden genomen door allerlei voorstellingen.

In 1864 waren volgens Van de Kellen op het koor te onderscheiden:

- Naast de hoofdingang, waar vroeger het hoofdaltaar stond: drie knielende figuren, in aanbeddende houding, hoofd en armen naar boven gewend, terwijl een van hen schijnt te wijzen op een op de achtergrond gelegen stad (het hemelsch Jeruzalem?).
- Een verrijzende Christus, gekleed met een witte doek en een mantel die, op de borst met een gesp gesloten, over de schouders hangt. In de linkerhand een kruis, met de rechterhand toonde Hij zijn wonden aan twee knielende personen. Naast Hem nog twee personen, van wie de een weigerend zich van Hem afkeert, terwijl de ander, in een lang wit kleed gehuld, zich zeer weemoedig en smekend tot Hem wendt. Op de achtergrond onder een baldakijn een vorst met drie knielende vrouwen aan zijn voeten.
- Levensgrote figuren die de verering van God de Vader, God de Zoon en de Heilige Geest schijnen voor te stellen, met het onderschrift: *...heit die heiligen en de h....ige alle gader.*
- Op het blinde raam levensgrote figuren in biddende houding.

- Aan de tegenovergestelde zijde van het koor: vier afbeeldingen van heiligen, op natuurlijke grootte, die de vakken tussen de vensters vullen. Eén uit het laatst der vijftiende eeuw was vrij goed te zien, waarschijnlijk Sint Jacob. Hij draagt een lange baard, is ongeschoeid, gekleed in een lang, gegord geel onderkleed, waarover een gebloemde rode mantel, versierd met een st.-jakobsschelp en een hoed met een st.-jakobsschelp. In de linkerhand een pelgrimsstaf, waaraan een tas en fles, in de rechterhand een open boek.

Van de Kellen vertelt dan verder:

'Voor dat wij het koor verlaten, moet ik nog een oogenblik het geduld van u en uwe lezers inroepen voor een schilderijtje, de geseling van Christus voorstellende, het best bewaard van allen en dat gelukkig ook bewaard zal blijven, dank zij eene afschutting, waardoor het onstichtelijke (!) van schilderijen in eene gereformeerde kerk wordt weggenomen. Het is slechts 69 bij 55 Ned. duim groot, regts van het hoofdaltaar en heeft waarschijnlijk met het altaarstuk of retable een geheel gevormd. Geschilderd omstreeks 1500 heeft het, bij een uitvoeriger behandeling dan mij tot nu toe bij muurschilderingen is voorgekomen, de deugden en gebreken van zijn tijd.'

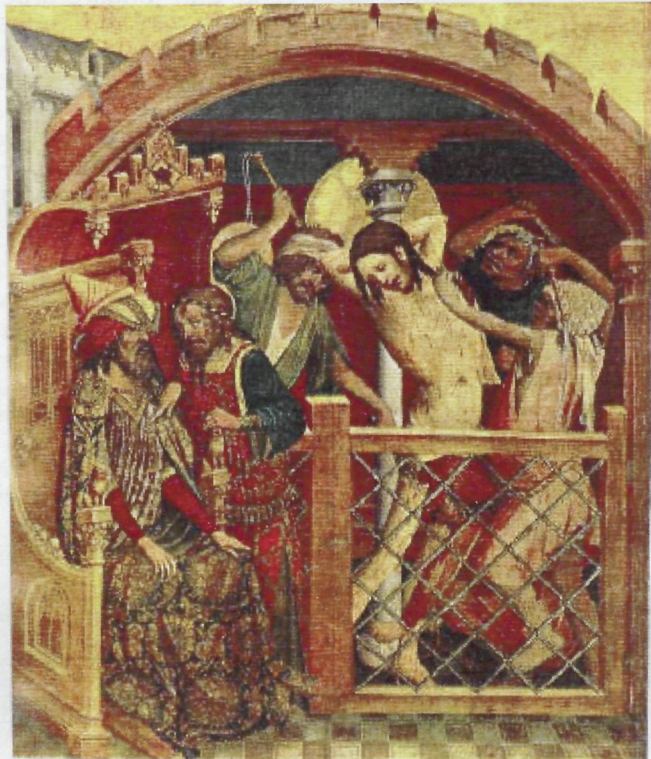
Nu, bijna 150 jaar later, moeten we constateren dat dit fresco, ondanks 'eene afschutting' sterk is afgebladderd en de afbeelding nauwelijks is te onderscheiden. Dr. R. Steensma, Rijksuniversiteit Groningen, meldt na een bezoek aan de Grote Kerk in Epe in 2006: *'De schildering stelt zeer waarschijnlijk de geseling van Christus voor. De voorstelling vertoont veel overeenkomst met de 'Geseling van Christus' op een schilderij van Meister Francke uit 1424, dat zich in de Kunsthalle in Hamburg bevindt. Aangezien Meister Francke ook in Zutphen heeft gewoond, is het niet ondenkbaar dat de schilder van het Eper fresco door het schilderij van Francke is beïnvloed.'* De muurschildering is ontdekt bij de restauratie in 1962.

In de 'regter zijbeuk' [de noordelijke zijbeuk] neemt Van de Kellen nog twee schilderijen waar:

- De marteling van een heilige, waarschijnlijk Apolonia, die, gebonden aan een paal, de tanden werden uitgetrokken of uitgeslagen. De tweede figuur is de beul, gekleed in een kortsluitend, gedeeld kleed, een *kapoets* [monnikskap] op het hoofd. Hij slaat met een steenhouwershamer op de beitel waarmee de

tanden worden uitgebroken. Van de Kellen constateert in 1864 dat de afbeelding van de beul goed, die van de heilige slecht bewaard is gebleven.

- Een 'twee ellen' breed schilderij, een grote compositie, waarvan de hoofdgroep door de vochtigheid geheel is verdwenen, zodat men niet weet wat ermee bedoeld is. Op dit schilderij een onherkenbaar wapenschild, waarboven twee engelen met een banderol met onleesbare letters. Rechts daarvan een geknielde keizer, met een blauw kleed met lichtrode mantel en een kroon op het hoofd. Voor hem een geharnast persoon en een dame met een soort tulband op het hoofd. Links op de voorgrond een knielende man, naar zijn hoed te oordelen een pelgrim, en achter hem een paar personen in druk gesprek met elkaar verwikkeld. Verder is het middengedeelte door lekkage afgeschilderd. Beide schilderijen zijn uit de tweede helft van de 15^e eeuw, aldus Van de Kellen.

*Geseling van
Christus,
Meister Francke,
1424 (Kunsthalle,
Hamburg)*

- De verdere schilderingen in de zijbeuken waren nog meer gehavend en reeds 'weder opgewit'.

Van de Kellen veronderstelt dat men in het midden der 15^e eeuw begonnen is nieuwe muurschilderingen te maken en daarmee voortgegaan is tot bijna in het midden der 16^e eeuw.¹¹

Van belang is in dit verband de eerder genoemde brief van N.W.P. Rauwenhoff van 27 februari 1907. Hij schrijft hierin onder andere: *'Een kleine halve eeuw geleden -het juiste jaarcijfer herinner ik mij niet- misschien wel toen de banken in de kerk nieuw werden en de preekstoel een andere plaats kreeg, zijn bij het afbikken der muren oude muurschilderingen ontdekt en mijn jongste broer heeft toen met ijver aan dat werk deelgenomen. Naderhand zijn die schilderstukken weder onder de kalk begraven omdat de beelden te veel geschonden waren, of omdat men die figuren van heiligen minder passend vond in de Protestantse kerk'.*

N(icolaas) W(ilhelm) P(ieter) Rauwenhoff (1826-1909) was hoogleeraar in de botanie in Utrecht. Zijn jongste broer was Lodewijk Willem Ernst Rauwenhoff (1828-1889), hoogleraar theologie in Leiden.¹²

(wordt vervolgd)

Bronnen:

- ¹ Jan van Zelle, 'Wijdings- of apostelkruisen', *Drieklank*, jaargang 23, nummer 6; *Ampt Epe*, nummer 157, juni 2006, 39-42
- ² Streekarchivariaat Noord-Veluwe, *Voorlopige inventaris van de Hervormde Gemeente van Epe, kerkgebouw en -interieur*, inv.nr. 218
- ³ Idem, inv.nr. 283
- ⁴ Idem, inv.nr. 283
- ⁵ Idem, inv.nr. 282
- ⁶ Streekarchivariaat Noord-Veluwe, *Kerkvoogdij, Kerkgebouw en -inventaris*, inv.nr. 294
- ⁷ Idem, nr. 283
- ⁸ Streekarchivariaat Noord-Veluwe, *Kerkvoogdij, Verslagen van vergaderingen*, inv.nr. 211
- ⁹ Streekarchivariaat Noord-Veluwe, *Kerkvoogdij, Kerkgebouw en -inventaris*, inv.nr. 217, *Verslag restauratie 1962*, p. 4 (verslag Ir. Pothoven van het architectenbureau?) (jvz)
- ¹⁰ G.S. van Lohuizen, 'De Ned. Herv. Kerk te Epe (III)', *Ampt Epe*, nummer 6, 1965, p. 13-14
- ¹¹ D. v.d. Kellen, 'Muurschilderingen in de kerk van Epe', *De Nederlandsche Spectator*, 27 augustus 1864, p. 273-275
- ¹² J.C. Kreffer, *Tongeren. Ontstaan en groei van een landgoed* (Vaassen, 1997), p. 112-113, 125

*Bijzondere aankoop door de gemeente Epe:
het gebrandschilderd glas-in-loodraam van
Chris Lanooy*

Drs. Dianne Hamer

De Kunstcommissie van de gemeente Epe heeft in oktober 2006 een belangrijke aankoop gedaan: een uniek gebrandschilderd glas-in-loodraam (37 x 100 cm), gemaakt door Chris Lanooy. Op het raam is het interieur van de werkplaats van Chris Lanooy te zien waarin Frans Slot en het hondje Berie zijn afgebeeld. De potten die in het atelier te zien zijn werden veelal tussen 1928 en 1930 door Slot gedraaid. Lotty, de dochter van Chris Lanooy, heeft de ontwerptekeningen voor het raam gemaakt en zij heeft het werken met glas in lood opgepakt. Voor haar maakte Lanooy een glasoven en samen maakten ze dit bijzondere raam. Bekend is dat Lanooy zelf de voorstelling die zijn dochter had opgezet, overbracht op het glas.

Het werd voor € 15.000 verkocht door Laurens Goldewijk, een leerling van pottenbakker Frans Slot, die op zijn beurt leerling was van Chris Lanooy. Het heeft heel wat voeten in de aarde gehad voordat de aankoop rond was; verschillende leden van de kunstcommissie zijn een aantal keren bij Laurens Goldewijk in Zevenaar op bezoek geweest om het

raam te bekijken. Goldewijk heeft het aan de gemeente Epe te koop aangeboden, omdat dat volgens hem de enig juiste bestemming was. De ruit zou zo in de traditie van de pottenbakkers worden doorgegeven en kan op deze manier een eerbetoon zijn aan Chris Lanooy en Frans Slot.

Tijdens de expositie over 100 jaar Chris Lanooy in Tholen in het jaar 2000 heeft het raam in het museum gestaan en naderhand heeft zowel het museum in Tholen, een geïnteresseerde uit de Verenigde Staten als het Nationaal Keramiek Museum het Prinsessehof in Leeuwarden pogingen gedaan om de ruit voor hun collectie te verwerven.

Laurens Goldewijk kreeg het raam eind jaren zeventig van de vorige eeuw van Frans Slot, toen deze zijn werkzaamheden als keramist staakte.

Alvorens tot aankoop over te gaan is er een taxatierapport gemaakt door een taxateur, die van oordeel was dat de aankoop van dit raam een *investering is die zal bijdragen aan het conserveren van een belangrijk stuk geschiedenis van de Nederlandse toegepaste kunst uit het begin van de 20^e eeuw.* Ook zegt hij dat het werk van museaal belang is, *'gezien het feit dat het werk van de veelzijdig kunstenaar Chris Lanooy vernieuwend is geweest en zijn werk vele andere kunstenaars heeft geïnspireerd. Chris Lanooy is vooral bekend om zijn ontwerpen en creaties van keramiek en glas. Minder bekend zijn de ontwerpschetsen, tekeningen, ontwerpen voor onder andere behang en het gebrandschilderde glas. Juist daarom is het werk van grote historische waarde. Het is een proeve van zijn kunnen op het gebied van brandschildering van glas en het geeft door de voorstelling een beeld van het keramische atelier uit die tijd. Bijzonder is dat de manspersoon de leerling van Lanooy Frans Slot is. Een keramist die veel van de vormen van Lanooy gedraaid heeft. Deze ruit moet daarom zeker veiliggesteld worden als historisch 'document' dat een verhaal vertelt over het leven en werken van Chris Lanooy en Frans Slot.'*

Over de prijs merkt hij op: *'De marktwaarde is nooit in een absoluut bedrag vast te leggen omdat er niet of nauwelijks referentiemateriaal voorhanden is. Nooit eerder werd immers een vergelijkbare ruit met een dergelijke grote historische waarde op de markt gebracht. Wel is bekend dat enkele glas-in-loodruiten van de Leerdamse glasmaester A.D. Copier verkocht zijn voor bedragen van € 15.000 tot € 20.000. Verder is hier duidelijk sprake van het feit dat*

meerdere kopers interesse hebben, waardoor de prijs opgedreven zou kunnen worden als nu niet op aanbod tot verkoop wordt ingegaan. Samengevat moet de conclusie zijn dat de vraagprijs zeer verantwoord is (...).'

Dit jaar komt er in het Eper gemeentehuis een Chris Lanooy-lounge waarin het unieke kunstwerk, naast andere stukken van de kunstenaar die al in het bezit zijn van de gemeente Epe, wordt geëxposeerd. Het is dan 100 jaar geleden dat Lanooy met pottenbakken begon.

Bronnen en literatuur:

Delta Post Nieuws, 'In 2007: Chris Lanooy-lounge', 28-12-2006

Gesprek met mevrouw Annelies van Huffelen, voorzitter van de Kunstcommissie, 04-04-2007

Willem Heijbroek, 'Keramist, glaskunstenaar en schilder', *Zeeuws Tijdschrift*, jrg. 50, 2000, p. 24

Willem Heijbroek, Karin Gaillard, *Tussen twee vuren Chris Lanooy 1881-1948*, Zwolle 2002, p. 18, 19

Taxatierapport van 'De Gouden Phoenix', Leeuwarden

Een uitstapje naar Museum Hagedoorns Plaatse

In de gemeente Epe kunt u genieten van uiteenlopende mogelijkheden om van een schijnbaar normale dag een heel bijzondere te maken. Epe beschikt over een scala aan bezienswaardigheden en toeristische attracties. Hagedoorns Plaatse neemt u één dag terug naar de vroegere tijden van opa en oma! U waant zich in het boerenleven rond 1900. De museumboerderij geeft u een blik op de harde overlevingsstrijd van de boer en boerin en hun kinderen in die tijd. De arme zandgronden brachten niet altijd voldoende oogst op om riant te kunnen leven. Het was vaak sappelen om rond te komen.

Op Hagedoorns Plaatse ziet u een authentiek hallenhuis: mens en dier samen onder één dak. De boerderij is ingericht zoals dat toen te doen gebruikelijk was: de deel waar vroeger de stallen waren, het voorhuis waar de bewoners zich na gedane arbeid terug konden

trekken. Het belangrijkste vertrek van het voorhuis was de heerd; de potkachel, de schouw en de spaarzame verlichting zijn ook nu nog goed te zien. De bedsteden, die kinderen 'kleine slaapkasten' noemen, de opkamer en de *göte* maken het beeld compleet.

De tuin is ingericht naar oude inzichten. Omzoomd door een hoge haag liggen de moestuin, de bloementuin en de kruidentuin beschut tegen de wind. Dit was het werkterrein van de boerin. De tuin leverde de voornaamste ingrediënten voor het maal. Ook het fruit werd zelf geteeld in de fruitboomgaard. Op Hagedoorns Plaatse is de tuin na de bouw van de kapschuur onderhanden genomen, opnieuw ingericht en ingeplant.

De kapschuur, de nieuwe tentoonstellingsruimte, die begin juni geopend werd voor het publiek, plaatst het boerenleven in een groter kader: het ontstaan van de Veluwe, de invloeden van de natuur op dit gebied, zoals het wassende water van de IJssel dat zorgde voor een moerasachtig gebied. Daarnaast de invloeden van de mens: het inkaderen van de IJssel en het ontstaan van de 'droge' zandvlakte. Dit plaatst het boerenleven in perspectief. Welke restanten zijn er nog van eerdere nederzettingen overgebleven? Wanneer kwamen de eerste boerengehuchten? Hoe is Epe ontstaan en hoe zag het er toen uit?

De streekdrachten van de Noord-Veluwe rondom het thema geboorte en doop zijn te zien in de kapschuur. De klederdrachten die rond 1900 voor deze speciale gelegenheden werden gedragen worden getoond in de vitrines. De opstelling geeft een beeld van de kinder- en volwassenendracht.

Op de bovenste verdieping exposeert Harold Makaske met een speciale fototentoonstelling: OPA! Portretten van een Veluwse man. Heel mooi heeft Harold de oorspronkelijke bewoner in beeld gebracht. Zijn karakteristieke portretten en foto's van dagelijkse bezigheden completeren het beeld van het leven rond 1900 op de Veluwe.

Het Museum Hagedoorns Plaatse, Ledderweg 11 te Epe, is geopend van 1 mei tot 1 november. **Openingstijden:**

juni: dinsdag t/m vrijdag 10.00-16.30, zaterdag 13.30-16.30 uur

juli en augustus: idem als juni, maar ook op zondag 13.30-16.30 uur

september en oktober: dinsdag t/m zaterdag van 13.30-16.30 uur

Toegangsprijs: 3,50 euro (volwassene), 2,00 euro (kinderen 4-12 jaar)

Familieherinneringen

Jannie Jacobs-Berkhoff

Villa Helena, ook wel genoemd Hallarote en Epeke, aan de Hoofdstraat te Epe, waar nu de Rabobank staat.

Foto: Met dank aan Gemeentearchief Epe

Als mijn moeder, Dina Berkhoff-van Westerveld, over vroeger vertelde, dan ging haar verhaal heel vaak over Tongeren. Haar grootvader, Gerrit Jacob van Westerveld, was daar boer in de 19^e eeuw en woonde met zijn gezin in het Boschhuis. Het gezin kreeg elf kinderen, van wie er vijf op jeugdige leeftijd gestorven zijn.

Dochter **Trijntje** werd dienstbode bij me vrouw Veen, die destijds in Villa Helena aan de Hoofdstraat in Epe woonde. Haar man was volontair bij de gemeente en zette regelmatig in Parijs de bloemetjes buiten, samen met zijn broer, die elders burgemeester was. Toen hij weer eens in Epe opdook, werd hij door de notabelen genegeerd. Hij vertrok voorgoed naar Parijs en stierf als *clochard*. Mevrouw ging terug naar haar familie in Haarlem, samen met Trijntje, die bij haar bleef tot haar dood – de laatste jaren als 'huisgenote'.

De familie Van Westerveld kreeg regelmatig pakjes toegestuurd en ieder jaar kwam Trijntje op bezoek en bracht dan een fototoestel mee, waarmee ze haar familie fotografeerde. Later mochten mijn moeder en haar zussen bij tante logeren, zodra ze twaalf jaar werden. Een van de vele dingen die uit Haarlem kwamen waren door de dames handgezaagde puzzels, onder andere 'Hille's koek en beschuit', die ook ik later vele malen heb gelegd.

De oudste dochter van G.J. van Westerveld, **Driesje**, bleef thuis wonen en werken. Zij hielp met de voorjaars-schoonmaak van het Groote Huis en Huize 't Hul. Ook naaide zij voor de hele familie en voor de klanten van de firma Wagenaar, die een stoffen- en manufac-turenwinkel aan de Hoofdstraat in Epe had. De klanten kochten daar de stof en zij naaide daarvan broeken, kielen, enz. Ook schreef Driesje vele ansichtkaarten aan haar zus in Haarlem. Deze kaarten kwamen na het overlijden van Trijntje allemaal terug. De meeste zijn door mijn moeder weggegeven aan verschillende mensen. Soms kom je ze weer tegen; ze zijn te herkennen aan het opschrift 'Driesje' op de voorkant.

Eind 19^e eeuw was er brand in het Boschhuis. G.J. van Westerveld ging het brandende huis in, onder andere om de door zijn dochters geborduurde schilderijen te redden.

In Tongeren werd veel gezongen, ook door de zussen Van Westerveld. En vele van die liedjes werden ook weer door mijn moeder gezongen.

Dochter **Janna** (mijn grootmoeder) trouwde in 1903 met Lubbertus van Westerveld – beiden heetten Van Westerveld– en door hen werd de boerderij voortgezet.

Op de foto uit 1976 is te zien hoe de storm had huisgehouden op de Grote Allee

Wel bleven G.J. en Driesje daar wonen en hielpen ook mee. Lubbertus kon echter niet wennen in Tongeren. Hij voelde zich niet vrij als pachter.

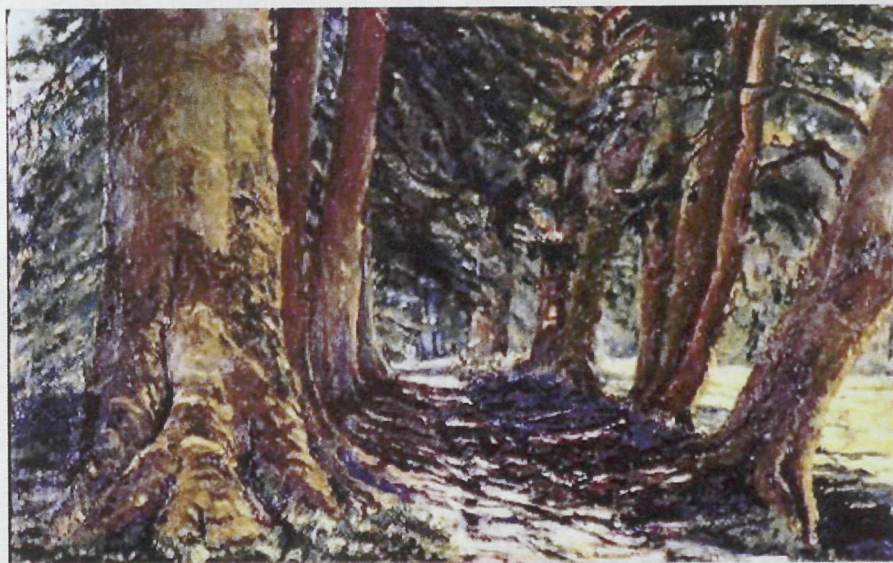
Nadat er drie kinderen geboren waren, onder wie mijn moeder, vertrokken ze naar Emst waar ze een stuk grond in 'de Pollen' kochten en een boerderij bouwden (Oran-jeweg 79). Intussen woonden

ze met hun drie kinderen in een kamer bij Lubbertus' ouders in Schaveren. In Schaveren woonden al in 1688 Van Westervelds, ter hoogte van de Veluwe Wagen. G.J. ging toen in Epe wonen, bij zijn zoon **Jacob**, die postbode was.

Toen mijn moeder 15 jaar was, kwam ze terug in haar geboortehuis in Tongeren als dienstmeisje bij de familie Van Nie. Aan deze opzichtersfamilie had mijn moeder geen prettige herinneringen, maar wanneer ze jaren later op de radio het 'Menuet van Boccherini' hoorde, riep ze: 'Dat speelden ze zondags op de grammofoon bij Van Nie!' Met de boeren- en overige bevolking van Tongeren kon mijn moeder het goed vinden, in 't bijzonder met haar vriendin Dina Brummel.

Tot haar laatste levensjaren ging mijn moeder regelmatig naar Tongeren om een wandeling te maken en even te rusten op het bankje bij de 'dikke boom', ook samen met haar kleinkinderen.

Jannie Jacobs-Berkhoff, tel. 0578 - 62 11 72

Deze foto is gemaakt van een schilderij dat lange tijd in bezit was van de familie Colombijn: De Allee, gezien vanaf het Boschhuis, geschilderd in 1946 door H. Hendriks, zoon van meester Hendriks, hoofd van de Tongerense school

Ledenjaarvergadering 2007

Wim van 't Einde

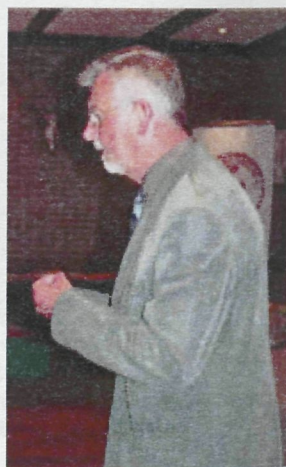

De ledenjaarvergadering was zoals gewoonlijk kort. Belangrijkste onderdelen waren ook nu het jaarverslag en het afleggen van de financiële verantwoordelijkheid. De kascommissie gaf ten aanzien van de laatste ook nu weer een positief beeld. De secretaris en penningmeester hadden ook dit jaar weer goed werk verricht.

Twee bestuursleden, Hans Stakenburg en Dianne Hamer, waren dit jaar aftredend, maar stelden zich beiden herkiesbaar. Met algemene stemmen werden beiden herkozen. Verder stelde het bestuur een nieuw bestuurslid, Eef Brummel, voor om de coördinatie en organisatie van de evenementen van onze vereniging op zich te nemen. Ook hij werd met algemene stemmen gekozen.

Tijdens de rondvraag lichtte de streekarchivaris, Gerrit Kouwenhoven, toe hoe en wanneer het regionale streekarchief in Epe tot stand gaat komen.

Na een korte pauze was het woord aan Dirk Otten. Hij vertelde een interessant verhaal over de ontginningsgeschiedenis van de noordoost-Veluwe (zie ons vorige nummer).

De Oener kerkgeschiedenis, 1176-2000 (4)

De Oener kerkklokken

Jan de Graaf

De kerkklok uit de Oener toren haalde deze zomer de landelijke pers¹⁾. De klok was door medewerkers van de Helmondse Klokkengieterij uit de toren getakeld en stond onder de toren, voor de reparatie van een haarscheur. Het bedrijf uit Helmond had de Tubbergense pastoor Theo van der Sman uitgenodigd naar Oene te komen om zich te oriënteren op een eventuele kerkklok voor zijn parochie in Tubbergen. Zodoende kon hij zich een reis naar Helmond besparen.

Zo kwam de pastoor uit Tubbergen oog in oog te staan met de torenklok in Oene waarop het niet mis te verstane opschrift stond:

** Garhart * Schimmel * Roelofs * Henrijs * hebben * mij *
Gegoeten * Tot * Tubbergen * Anno * Dominy * 1661 **

Verder:

Henricv Bokelmans Pastor in Tubbergen

Onder het opschrift, waarin gemeld werd dat de klok in Tubbergen was gegoten, staat een tweede regel met de tekst:

*Looft den Heere uijt de hemel en
Looft Hem in de hoogste plaatsen (Psalm 148:1)*

De pastoor uit Tubbergen stond perplex. Hij leefde gelijk in de veronderstelling dat Henricv Bokelmans een verre voorganger van hem was in de Tubbergense parochie. De pastoor gaf aan historica Tilly Hesselink-van Riet uit Albergen opdracht om een historisch onderzoek te doen; zij ontdekte dat pastor Bokelmans geen rooms-katholieke pastoor was, maar een dominee. In de 17^e eeuw was

Tubbergen namelijk een protestantse gemeente welke in 1805 weer rooms-katholiek werd. Ds. Bokelmans was in 1637 bevestigd als predikant in Tubbergen en bleef dat tot 1674. Hij gaf aan Garhart Schimmel en Roelof Henricks, klokkengieters te Deventer, in 1661 opdracht een luidklok te maken voor in de toren van de kerk in Tubbergen. De klokkengieters maakten daar ter plaatse een 880 kilo zwaar exemplaar, met een diameter van 111,6 cm. Dat klokkengieters de klok ter plekke vervaardigden, was in die tijd gebruikelijk.

Hoe is deze klok, die in 1661 door de Deventer klokkengieters, Garhart Schimmel en Roelof Henricks, werd vervaardigd, nu in Oene terechtgekomen? Het antwoord vinden we in het *Kerkeboek* van Oene. Daarin staat vermeld bij 8 december 1663: *'de nieuwe klok van Deventer gehaald, bruggeld en vertering in herberg De Dood 1 gulden'*. Op 11 december 1663: *'de Olde klok naar Deventer gebracht, bruggeld, waaggeld en de verteringen belopen samen 2 gulden, 13 stuyvers en 8 penningen'*. De timmerman berekende voor het inbrengen van de klok in de toren, volgens de kwitantie, 17 gulden.

Hoe kon de in Tubbergen in opdracht van ds. Bokelmans gegoten klok, in 1663 uit Deventer naar Oene gehaald worden? We kunnen hiernaar raden. Opdrachtgevers voor het gieten van kerkklokken waren gewoonlijk de kerkmeesters. Het is dan ook hoogst ongebruikelijk dat de naam van ds. Bokelmans op de klok staat.

Uit het onderzoek van mevrouw Hesselink blijkt dat het de protestantse gemeente van Tubbergen niet voor de wind ging in de tweede helft van de 17^e eeuw. Dit kon dus een reden zijn dat de klok door de klokkenmakers teruggehaald werd naar Deventer. De kopers hebben daar waarschijnlijk niet in de rij gestaan om deze klok uit Tubbergen te kopen. In Oene heeft men waarschijnlijk de oude klok, die in de toren hing, niet meer kunnen luiden, door het afbreken van een kroon of iets dergelijks, zodat men op korte termijn naar een andere klok moest uitzien. Dat klokkengieter Schimmel de klok uit Tubbergen in de aanbieding had, kan voor Oene aantrekkelijk geweest zijn. Waarschijnlijk heeft men het opschrift niet als een bezwaar gezien. En zo ruilde Oene zijn kapotte klok in voor een nieuwe Tubbergense klok. Vermoedelijk heeft Oene 100 gulden toe moeten geven en daar een schuldbekentenis voor getekend. Want in 1671 is er sprake van een obligatie aan Garhart Schimmel. In twee termijnen werd deze schuld in mei 1671

afgelost. Een notitie van 6 maart 1686 vermeldt dat de ambtsjonkers van Epe toestemming hebben gegeven aan de kerkmeesters Heymans en Everts ('de klokspijs'), zijnde in de gerfkamer van de kerk in Oene, 'ten profijte van de voornoemde kerke sonder iemands tegenzeggen te verhandelen'. De kerkmeesters verkopen aan klokkengieter Schimmel voor de prijs van 10 stuiver per pond, 45 pond klokspijs, een roodkoperen ketel van 33 pond en een paar brokken geelkoper, die samen 23 pond wegen. De 45 pond klokspijs is waarschijnlijk een stuk van een oude klok geweest. En de brokken geelkoper zijn de lagers geweest waarop de luidas draaide.

Foto: Met dank aan Gemeentearchief Epe

In de toren van Oene hebben meer dan 300 jaren twee klokken gehangen. In december 1669 werd voor 5 gulden en 13 stuivers een *klokrepe* (klokkentouw) voor de grote klok aangekocht. En in 1699 werd voor 3 gulden en 10 stuivers een nieuw touw gekocht voor

de kleine klok. Hieruit blijkt dat er ook een kleine klok in de toren hing.

In 1869 werden er door het kerkbestuur twee vergaderingen belegd, met het doel de kleine klok in de toren van Oene te verkopen om die te smelten. Deze vergaderingen hebben niet tot het gewenste resultaat geleid. In een vergadering van 30 maart 1876 komt de klok weer ter sprake. Men besluit dan om de kleine klok uit de toren te verkopen en een nieuw uurwerk met minuutwijzers en halfuurslag aan te schaffen. De verkoop van de kleine klok vond plaats in 1876 en blijkt 366 gulden op te hebben gebracht. Waar de klok gebleven is, is niet te achterhalen.

Het nieuwe uurwerk werd in 1878 geplaatst door de gebroeders Van Bergen uit Heiligerlee; de kosten waren 735 gulden. In 1658 was er al een uurwerk in de toren, zij het, zoals toen gebruikelijk, met een vaste wijzer die alleen de hele uren aangaf.

Toen in maart 1934 Koningin Emma overleden was, werd dit in Nederland in de steden en dorpen met klokgeluid bekendgemaakt. Ook in Oene werd de klok geluid. Om dit karwei te klaren, waren leden van de toenmalige jongelingsvereniging gevraagd. Dit luiden moest 1 uur aan één stuk doorgaan. Na een poosje bij toerbeurt geluid te hebben door aan het klokkentouw te trekken, werd het ineens stil in de toren, gevolgd door een hevig gekraak. Dit gekraak herhaalde zich nogmaals in snel tempo om dan zijn reis te beëindigen 25 cm voor de voeten van de laatste klokkenluider. De klepel was namelijk uit de klok gevallen. Wonder boven wonder is er niemand mee verongelukt. De gebroeders Bovere, destijds schoenmakers in Oene, hebben de klepel weer van een nieuw leren ophangbord voorzien, waarna de klok weer jaren geluid kon worden. De grote klok is momenteel voor reparatie van een haarscheur in Duitsland. Hopelijk doet hij op korte termijn weer dienst in de kerktoeren. En wie weet, komt er eens weer een tweede klok in de Oener kerktoeren.

Algemene opmerking (JdG):

De inventarisatie van de geschiedenis van de kerkklok is mede mogelijk gemaakt door de heer W. Terwel uit Vaassen. Hij heeft zowel in het gemeentelijk als in het kerkelijk archief in Oene de praktisch onleesbare zinnen toegankelijk gemaakt. Onze dank en waardering hiervoor.

Voetnoot 1: Hier wordt gerefereerd aan de zomer van 1999, toen Jan de Graaf dit artikel heeft geschreven.

Vraag over Yuralla

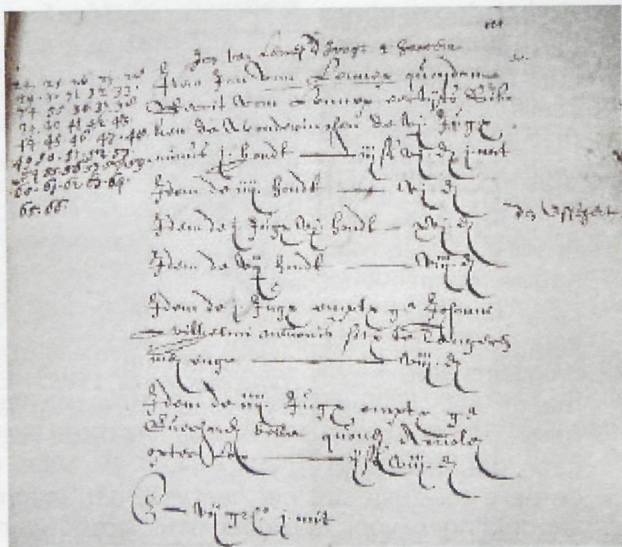
Vraag: Waar lag Yuralla in Vaassen?

Reacties graag naar Wim van 't Einde.

Den Esschert—een aanvulling

D. Snieder

Vanaf 1432 vermelden de leggers van tynsen, tynsrollen dan wel tynsboeken betreffende Epe in het Hertogelijk Archief en in het Archief van de Gelderse Rekenkamer, een reeks opvolgende tynspflichtigen voor een stuk *heetvelts (situs) anden esschert* van 5,5 jugera (is gelijk aan 5,5 morgen?). In 1421 was dit perceel met toestemming van Hertog Reinout in erftyns uitgegeven. De precieze ligging is nog onbekend.

Tynspflichtige percelen worden in verband gebracht met Den Esschert (Bron: tynsboek vanaf 1624)

Als eerste tynspflichtige werd Zijkken/Sibben/Siben van Woudrichem genoteerd (rond 1440 in Hattem belast met publieke taken, zoals onder andere marktmeester). Na een hiaat van denkelijk een vijftig jaar volgden in het begin van de 16e eeuw (erven van) Warner (ook Werner) van Lennep, joffer van IJssel/IJsvelt/Isselt, waarschijnlijk een zoon Gerrit van Lennep, een Gerrit van Galen, etc. Allen uit Hattem. Rond 1800 werd als laatste in de reeks genoteerd ene Jordens uit Zwolle.

In deze reeks tynspflichtigen komt **géén** persoon voor die in de opsomming van eigenaren van Den Esschert sinds 1624 ten tonele werd gevoerd (zie *Ampt Epe*, nummer 160, pag. 5 en verder). Met

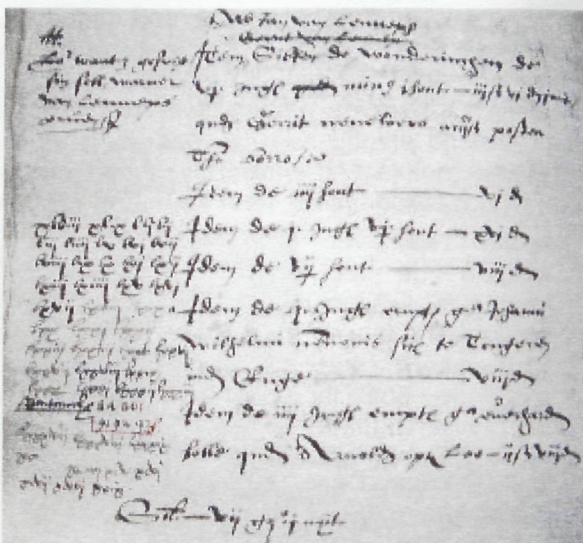
andere woorden, het stuk *heetvelt anden esschert* moet dicht in de buurt van Den Esschert gelocaliseerd zijn geweest, maar is **niet** identiek met *den lagen Esscher* c.q. het latere perceel K293, noch met enig ander perceel van Den Esschert.

Ik vul daarmee mijn gegevens in *Ampt Epe*, nummer 159, pag. 27 en 28 enigszins aan; maar wat belangrijker is, ik corrigeer daarmee mijn eerdere conclusie dat *het heetvelt, den lagen Esschert* en K293 drie aanduidingen voor eenzelfde stuk grond waren. Dat is zo goed als zeker onjuist.

Vele pagina's **verder** in diezelfde tynsboeken, etc. komen we –onder het kopje *Emsermark– Zijkken/Sibben/Siben* van Woudrichem opnieuw tegen. Duidelijk wordt daar dat Siben ook nog een zestal andere percelen had verworven, die zeer waarschijnlijk niet allemaal aaneengesloten lagen. Drie van die zes percelen behoorden tot het bezit van oudere/eerdere tynsplichtigen.

Voor het eerst in het tynsboek van 1624-1666 staat bij de desbetreffende post in de rechtermarge *den Esschert* bijgeschreven! Waarom de link tussen die percelen en Den Esschert niet al vanaf 1432 werd gelegd, is mij (nog) niet bekend.

Met andere woorden, rond 1432 werd er al een locatie/gebied Den Esschert onderscheiden. Daarvan kreeg Siben drie of vier percelen in handen. De overige twee of drie percelen lagen waarschijnlijk elders. De vraag of die drie of vier percelen opgevat mogen worden als de oude kern van erve Den Esschert of dat ze slechts toege-

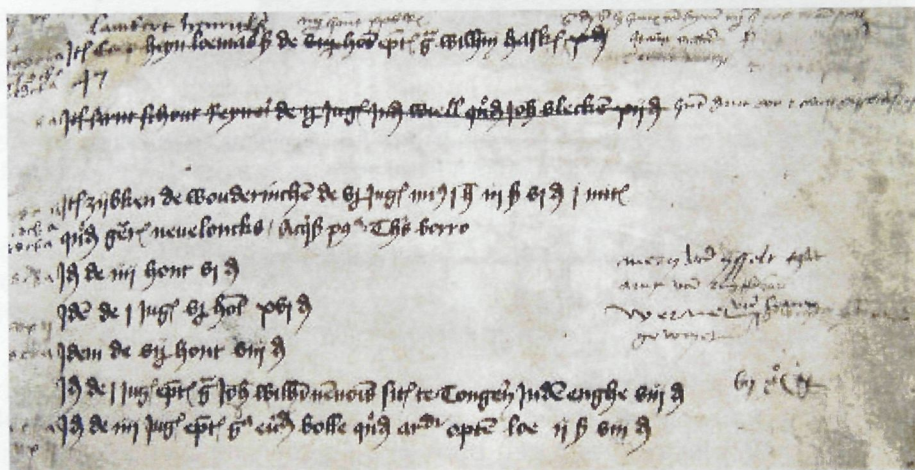
Deze zelfde percelen staan al genoteerd in het tynsboek vanaf 1548, respectievelijk tynsrol van 1448, zonder verwijzing naar Den Esschert (zie ook de foto op de volgende bladzijde)

voegd werden aan een al langer bestaand erve Den Esschert, kan misschien door verder archiefonderzoek achterhaald worden. Vooralsnog lukte het niet het spoor van Den Esschert verder terug te volgen.

In de loop van de eeuwen werd ook deze lijst tynsplichtigen steeds langer: (enige tijd) na Zybken van Woudrichem volgden Warner?, Gerrit en Jan van Lennep. Daarna kunnen we de genoteerde tynsplichtigen stuk voor stuk terugvinden in *Ampt Epe*, nummer 160, pag. 5 en volgende. Met andere woorden, de Van Lenneps hadden Den Esschert niet slechts vijftig jaar in handen: het waren ongeveer 175 jaren.

Ook nog in een volstrekt andere richting gaven de desbetreffende posten in de tynsboeken een interessant stukje aanvullende informatie. Een notitie in het Tynsboek van 1667-1687 (pag. CLXV) luidt namelijk: *Evert Hermen de Ruijter neemt -over de jaren 1670-1687- de helfte van de somma van Jan van Lennep (de jonge) door erfenisse, den Esschert gen(aam)t.*

Het gaat om *de helfte*, en *door erfenisse*. Zoals er in **1677** bij de boedelscheiding door de Van der Capellens ook een helft in de onverdeelde boedel achterbleef (zie *Ampt Epe*, nummer 160, pag. 8). Het zal daarom zeker de moeite waard zijn genoemde Evert te (proberen te) traceren.

Van een kuipersdochter en een koetsier (4) *West-Raven (1)*

Lijda van den Bremen-Jonker

De koetsierswoning

Zoals we in de vorige aflevering hebben kunnen lezen, trouwde Jan zijn Johanna op de 7 juli van het jaar 1900. Het huwelijk werd ingezegend in de Grote Kerk. Er kwam geen rijtuig aan te pas, want het bruidspaar kon het gemakkelijk *lopens of*. Na het huwelijk ging

het jonge paar wonen 'in de kamer' bij Mientje van Dragt aan de Dorpsstraat (nu Hoofdstraat) in de buurt van het huidige café-restaurant Stern. Hier werd op 18 april 1901 hun eerste zoon geboren, luisterend naar de naam Jan Willem. Amper een jaar later gevolgd door Barend Jan. Het kamertje raakte overvol en het werd steeds meer passen en meten voor de jonge moeder. Jan verdiende het dagelijks brood nog steeds bij stalhouderij Hartog met een goed (en soms wellicht wat minder goed) humeur. De tochten bij nacht en ontij begonnen hun wissel te trekken op het jonge gezin. Maar ja, het boeltje diende wel draaiende gehouden te worden. En toen kwam West-Raven...

Heeft Jan bij de stalhouderij gehoord dat Rauwenhoff een koetsier zocht... (de wereld was toentertijd nog heel klein tenslotte) of was het via een formele advertentie...? Och, hoe belangrijk zijn dergelijke kleinigheden. Zeker is dat hij op sollicitatiegesprek ging.

In de latere jaren, toen wij op een avond bij mevrouw J. van Zwijndrecht-Rauwenhoff thuis op bezoek waren, vertelde zij het als volgt: 'Jan lustte graag een borreltje. En toen hij dan ook bij mijn vader kwam voor een gesprek, zou deze gezegd hebben: "Jan,

denk eraan, bij mij op de bok wordt geen borrel gedronken." Het antwoord was kort en bondig: "Dat komt in orde, mijnheer." Hij heeft er zich altijd aan gehouden.'

Zo kwamen Jan en Johanna op West-Raven. Ze zouden er een huwelijksleven lang blijven.

Nu heeft de jongste zoon (oom) Bertus van den Bremen het dagelijks leven op en rond deze buitenplaats op een schitterende wijze neergezet in het boek *Tongeren* van J.C. Kreffer. Maar daarvoor deed hij dat al voor 'zijn kinderen'. En ik, op mijn beurt, voel mij een bevoorrecht mens dat ik een en ander verder mag dragen (en toevoegen). Zo schreef hij eens:

'In 1903 kwam vader in dienst bij J.H.Ch. Rauwenhoff, die enkele jaren tevoren West-Raven had gekocht. (Dat was in 1892. De vorige eigenaar was Buys Ballot.)

Het plan was dat hij 1 mei van dat jaar in dienst zou treden, maar omdat de vorige koetsier, J. Voorhorst, eerder was weggegaan naar de Spoorwegen, kwam vader op 23 april in dienst. Er was een huis voor hen gebouwd, maar dat was nog niet helemaal klaar. Moeder vertelde altijd dat de vloer in de bijkeuken nog niet was gelegd: "Iej liepen zo in 't rooie zand."

Met haar grote liefde voor de natuur wist zij ook altijd nog dat op de datum dat ze op West-Raven kwamen, de meeste bomen daar al in het blad stonden.'

*Huize
West-Raven,
omstreeks 1910*

En in een van haar geestige brieven schrijft de oudste dochter (tante) Jo over deze beginjaren:

'In 1903 kwamen mijn ouders op West-Raven uit een inwonende

kamerwoning, klein en donker. En nu een huis met 4 kamers beneden! Een echte gang met tegels. Het kon niet op. Een hardstenen blauwe stoep. Een voordeur met koperen handvat, dat we (gatverderrie) elke zaterdag moesten poetsen. Een afgesloten trap naar een ruime zolder met twee ramen en een slaapkamer. 6 grote ramen rondom. Een 'knappe' schuur. Berken, beuken en eiken rondom.

En dan Tongeren ernaast. Moeder kwam, zag en wilde er nooit meer weg. "Hier blijven we!" heeft ze toen tegen Vader gezegd.

's Winters woonde 'de familie' in het Weertspark. Daar hadden ze een groot dubbel huis, de oude Mevrouw woonde in de andere helft. Mijn ouders gingen dan in het huisje tegenover de ingang van het kerkhof (aan de Tongerenseweg) wonen. Klein, koud, tochtig en lekkend. Ze werden door Hendrik van Essen, paardenknecht op de Willemshoeve, overgehuisd. De helft van de meubels kon niet mee. En wat wel meeging, twee maal per jaar, zag er weldra als tweedehands uit. Moeders trots, de mooie mahoniehouten kast, zat onder de krassen.

De zonen huisden uiteraard ook mee. Wim ging 1 mei in Tongeren naar school. Het was er heerlijk voor hem. In oktober moest hij naar de Eper school. Hij vond het er helemaal niet leuk, leerde er

Café Veluwe van eigenaar W.J. Visch in 1918

niets en verlangde heel erg naar Tongeren. Hij was al veel verder omdat het peil daar hoger was.

Maar het ergste was de overkant... Was er een begrafenis, dan hingen de jongetjes over het hek en keken hun ogen uit. Toen mijn Moeder op een keer in het tuintje keek, waren haar zonen daar aan het begrafenisje spelen.

Ze wilde niet meer in Epe wonen en Vader fietste vanaf die tijd elke dag naar Epe waar ook de paarden en rijtuigen 's winters stonden bij café Visch.

Wim ging mei 1907 naar de tweede klas. Hij was zo achter dat hij huiswerk meekreeg. Jan, die in de eerste klas zat, leerde mee. Dat ging zo goed dat meester Wesseldijk Jan daarna direct in de tweede klas zette. Zo hadden ze beide dezelfde leerstof en spraken daarover ook thuis.

Vader, die met 11 jaar van de Eper school was gegaan om als paardenjongen in een bedrijf te gaan werken, wierp zich op de leerstof en leerde van en met de jongens. Vooral Wim gaf hem trouw les. Zo haalde hij in, las alles wat los en vast was en werkte zijn achterstand weg. Indirect was hij dus een oud-leerling van Meester Wesseldijk.

Ofschoon ik er toen nog niet was, schrijf ik maar steeds over mijn ouders. Zondags moest Vader vaak rijden, 's morgens naar de kerk en 's middags met 'de familie' toeren. Ja, ja, die goeie ouwe tijd. Op een Zondag ging ze met Wim en Jan wandelen naar het kerkhof (op Tongeren). Dat was toen nog veel kleiner dan nu. De vier Rauwenhoffs op een rijtje, lagen met de voeten tegen het achterpad, waar de omheining stond. Moeder was erg onder de indruk van de rust en stilte.

Op de terugtocht kwamen ze meester Wesseldijk tegen. Er volgde een gesprek en moeder vertelde hoezeer ze onder de indruk was en hoe mooi ze het vond. Blijkbaar was Wim aan het rekenen geslagen. Zijn vraag was dan ook: "Meester, worden daar alle mensen van Tongeren begraven?"

Waarop de meester zei: "Nee, Willem, de boeren komen daar niet, want die eten roggebrood en stinken daardoor te hard". (We kunnen een dergelijk antwoord moeilijk als pedagogisch omschrijven. Laten we het erop houden, dat meester een bijzonder gevoel voor humor had.)

En omdat ik er toen ook nog niet was, moet ik een en ander zeker uit de derde hand hebben.

Hoewel dat ook niet helemaal waar is, daar ik de oude Jan van den Bremen nog gekend heb. Te kort weliswaar, maar we mogen niet alles in de lengte afmeten. Een enkel moment is soms van meer waarde dan we op dat ogenblik kunnen overzien. Amper verkering hebbende met zijn kleinzoon, werd ik al heel snel voorgesteld aan 'Opa West-Raven', die inmiddels een kleine benedenkamer bewoonde op Licht in Duuster. Op de een of andere wijze klikte het. Zelden heb ik me ergens meer welkom gevoeld dan bij deze man. Gewapend met m'n onafscheidelijke breikous (een vrouwenhand en een paardentand mogen niet stilstaan, tenslotte), ging ik regelmatig bij hem op bezoek. En steevast was daar dan het vertrouwde: *'t Is goed, mien kiend, dát iej d'r bint.'* Het waren gezellige uren met pittige gesprekken en veel humor.

Maar nu terug naar 1903.

Het leven op West-Raven was een totaal ander leven dan tot dan toe. De stille, stijlvolle vrouw paste zich wonderwel aan haar nieuwe omgeving aan. Het buiten wonen ervoer ze als een verademing en ze miste het *dáárpse leaven* dan ook helemaal niet.

Dat was voor haar man in feite niet anders. Ik kan me daar alles bij voorstellen. Immers, naast het gebonden zijn aan Het Huis en zijn bewoners, droeg de 'zekere baan' ook een bepaalde status en veilige geborgenheid in zich.

Daar moest trouwens wel hard voor ge-

werkt worden. Aangenomen als koetsier-huisknecht was de jonge Van den Bremen eigenlijk 24 uur per dag in dienst van mijnheer. Zeker in de eerste twintig jaren, toen er nog met paard en rijtuig gereden werd, was dat een behoorlijk druk bestaan. Het dagelijkse werk op de villa begon al vroeg in de morgen met schoenenpoetsen en petroleumlampen schoonmaken en bijvullen. De petroleum werd geleverd door Narrus van Essen, door de goegemeente ook wel 'de

Het Koetshuis op West-Raven (foto: 2006)

automatische peterólie-boer' genoemd.

Dat was op West-Raven al niet anders dan in mijn jeugd in Zuuk. Ook toen het elektrisch licht zijn intrede gedaan had, kwam Narrus op vaste dagen langs voor het kleine beetje dat de huisvrouw nodig had voor het *peterólie-stel*, een onmisbaar kooktoestel voor peertjes en stoofvlees. Maar dit even terzijde.

Narrus van Essen met zijn dochter Mientje, omstreeks 1948

Bij het kouder worden behoorde bij voomoemde werkzaamheden ook het aanmaken van de kachels.

En wat betreft het zilverpoetsen..., het moeten zeer plezierige uurtjes geweest zijn daar in de keuken, want Jan kon 'rijmen en dichten zonder de punt van het hemd op te lichten'. Wel alles in het nette natuurlijk.

Hier moest ik ook denken aan het mooie stukje 'De vrouw op de boerderij', geschreven door mevrouw A. Leurink-van Vembde en gepubliceerd in *Ampt Epe*, nummer 103. Zo vertelt zij over een wasdag in het Dorperveen (nu Oost-Ravenweg):

'Net als voor elke huisvrouw was wasdag voor de boerin een drukke dag. De was werd gekookt in de fornuispot en mijn moeder gebruikte een wasplank om het wasgoed, dat uit de pot kwam, te boenen met een stugge wasborstel. 's Zomers ging het witte goed op de bleek om daarna te worden gespoeld en gedroogd. Het wasgoed werd opgehangen aan waslijnen die wel eens te ver doorzakten, zodat je er een extra paal onder moest zetten. Bij zo'n gelegenheid zei Jan van den Bremen (koetsier, chauffeur en huisknecht op West-Raven) altijd:

*Hoog, omhoog, de was naar boven,
hier beneden droogt het niet.
Eerst de hemden, dan de broeken
en dan de baaien rok van Griet.'*

Naast de verdere karweitjes op de villa moesten de paarden verzorgd en gevoerd worden. Uiteraard vielen hier ook de stallen, tuigen en rijtuig(en) onder. Het rijden ging de hele week door. Dat kon ook 's avonds wel eens heel laat worden. Thuisgekomen moest dan altijd wel eerst het paard nog verzorgd worden. Ik heb nooit gehoord dat hij dit erg gevonden heeft. Noch van hemzelf, noch van zijn (klein)kinderen. Ook 's zondags werd er gereden, hetzij voor de kerkgang of als 'de familie' op visite ging naar het dorp. Tijdens deze kerkgang of visites diende de koetsier buiten op de bok te wachten (hij zal er vast ook wel eens afgekomen zijn, trouwens). Hoe dan ook, hij moest in ieder geval bij het paard blijven.

Gerrit van Lohuizen vertelde me eens over dat vertrouwde beeld van het 'gerij van West-Raven' achter de kerk, met op de bok Jan van den Bremen in uniform, het hoofd getooid met een hoge hoed waarop een kokarde prijkte, een immer goed humeur en altijd wel aanspraak, hetzij van jong, hetzij van oud. Want wie kende hem eigenlijk niet?

Bij de winterdag werd zijn uniform voltooid met 'de pool', een loodzware, dikke jas. Als het hard vroom, deed 'de pool' trouwens ook uitstekend dienst als extra deken op het bed bij de jongens. (Mijn schoonouders hebben dit kledingstuk later vast geërfd, want ook ik heb er nog wel onder geslapen tijdens een koude winter nacht daar aan de Koeweg.)

Markante bijzonderheid in dit verhaal is dat ook Johanna in dienst was bij mijnheer, en wel voor het wassen en schoonhouden van het uniform. Volgens oud gebruik zou ook zij ieder jaar de zogenaamde 'godspenning' gekregen hebben, gelijk haar man. Waarschijnlijk in de vorm van een rijksdaalder, uitgereikt in januari. Het geven en aannemen van deze munt werd gezien als een jaarlijkse verlenging van het dienstverband op 1 mei. (Of deze handeling ook daadwerkelijk heeft plaatsgevonden...? De brieven spreken elkaar tegen. Maar ik vond het te mooi om het u te onthouden.)

Bij het overstappen van het paardengebeuren naar de auto (dit moet omstreeks 1924 geweest zijn) werd er ook van uniform gewisseld. De hoge hoed verdween in de kast en kwam alleen nog voor de dag bij een begrafenis. Uiteraard zonder kokarde. Zoals overal elders werd het ding door de hele buurt geleend. Problemen leverde dat pas op als de eigenaar hem zelf nodig had. Ook was het zaak je naam erin te zetten. Want het wilde nog wel eens gebeuren dat na de plechtigheid, met het onvemijdelijke borreltje, de ver-

keerde hoed werd meegenomen. (Ik zie trouwens nog mijn vader fietsen, met de – weer van zijn vader geërfde hoed inclusief doos achter op de bagagedrager of aan een touwtje bungelend aan het stuur. Het 'W.J. Jonker' stond er wel drie keer in geschreven.)

Over het aanschaffen van een auto laat ik oom Bertus weer aan het woord:

'De eerste auto, die mijnheer kocht was een zgn. T-Ford, in die tijd met recht een wonder op wielen. Die moest met een slinger worden aangeslagen, nadat eerst via een ijzerdraadje naast de slinger vier keer gehoked was. Het gebeurde soms wel dat de motor 'terugsloeg', men moest dan wel snel de hand terugtrekken, want anders kon een gevoelige tik op hand of pols het gevolg zijn. Ik herinner mij een keer, waarbij ik begon te lachen, waarop vader zo hard begon te vl....., dat ik hard ben weggelopen.

In de tijd dat er een auto kwam, was een rijbewijs nog niet voorgeschreven; dat kwam pas in 1924. Er was voor degenen die toen al reden, alleen een medische verklaring nodig. Vader vertelde altijd dat hij daarvoor naar dokter Loeff, zijn huisarts in Epe, was gegaan. Die vroeg hem: "Jan, kun je die kast zien staan?" En na een bevestigend antwoord werd de verklaring verstrekt! [...]

Het was thuis ook altijd een spannende tijd als er een auto gekocht zou worden, want dan zat er voor vader altijd een fooi van de garage, waar de auto werd gekocht, aan.'

Wat de petroleumlampen betreft, daaraan heeft elk West-Ravenkind zijn eigen herinnering. Nu heb ik verschillende versies gehoord, maar de mooiste vind ik nog steeds de wijze waarop oom Bertus het opgeschreven heeft. Daarom gaan we andermaal naar

Jan van den Bremen in chauffeursuniform: omstreeks 1924

een van die avonden in de koetsierswoning:

'Thuis moest ook iedere dag de lamp schoongemaakt worden, het katoen (de brander) werd dan bijgeknipt en er werd petroleum bijgevuld. Zo'n petroleum lamp had maar een bepaalde brandduur en het gebeurde ook wel dat er zo lang werd gekaart totdat de "lampe utging".

Er werd thuis veel gekaart en meestal was er wel een kaartclub met mensen uit de buurt of uit Tongeren, waarmee eens in de week, beurtelings bij de deelnemers thuis, werd gekaart, meestal kruisjassen. Ik herinner me Anton van Emst, Reinder van Westerveld en Hendrik van Westerveld uit Tongeren en Egbert Vijge uit de buurt. Vader was een fanatiek kaarter en kon vreselijk uitvallen als je, in zijn ogen, een verkeerde slag had gedaan.

De grootste ramp was dat de lamp begon te walmen, d.w.z. dat het katoen te hoog was opgedraaid, zodat dit de olie niet kon verwerken. Dat gebeurde nog wel eens met de lamp die b.v. in de bijkeuken constant brandde, maar waar geen geregeld toezicht bij was. Als de lamp een tijdje had gewalmd, zaten er lange, zwarte draden aan de zolder. De kreet "Lampe walmp" veroorzaakte dan ook altijd grote consternatie.

Toen we nog klein waren, brandde er op onze slaapkamer altijd een petroleumnachtlampje. Zonder dat meenden we niet te kunnen slapen. Als het lampje uitging, werden we er zelfs wakker van en onze kreet was dan: "Lampien is uut".'

Johanna van den Bremen-Tenkink, in haar latere jaren

Op de kinderschaar kom ik zo terug, maar eerst wil ik u meenemen naar een kaartavond, bij Anton van Emst op Anna's Hoeve. Aaltje Timmer-van Emst vertelde me eens dat Bertus op een avond zijn vader kwam vervangen, die verhinderd was. Die avond ging het er nogal heftig toe in de kamer op Anna's Hoeve. Bertus was zo fanatiek, dacht dat de stoel ook wel op twee poten kon staan en schoof steeds verder achteruit, richting schoorsteen. Op een gegeven ogenblik duikelde hij met stoel en al achterover. Of hij die avond gewonnen heeft, weet ik niet. Het moet hem wel een beetje *wáárm an de bokse* geworden zijn. Had Bertus misschien iets meegekregen van het bekende 'aardje naar zijn vaartje'?

Terugkomende op de kinderschaar: het koetsiershuis op West-Raven leefde al gauw van de kinderstemmen. Na de twee jongens Wim en Jan, die mee verhuisd waren vanuit het dorp, werd in 1906 een derde zoon geboren die luisterde naar de naam Johan, in 1908 gevolgd door Johanna (Jo). In 1915 werd de tweeling geboren: Aartje Aleida (Aartje) en Lambertus, voor de trouwe lezer van dit blad beter bekend als Bertus, en als laatste de kleine Aartje Janna (Aja) in 1917. Dit meisje stierf het jaar daarop. Zo geeft elke dag zijn eigen vreugde en verdriet.

In haar herinneringen aan West-Raven en de tweeling heeft tante Jo zo haar eigen gedachten. We moeten dat trouwens niet te zwaar zien, want welk opgroeiend meisje wil nu steeds opgezadeld zitten met dat kleine grut? Ze vond het maar niks, blijkens het volgende stukje:

'Toen de tweeling was geboren, begon voor mij het echte werk: kinderen verschonen, luiers spoelen, ophangen en vouwen. Flesje geven, mee wandelen, rijden in wagens en sportkar naar de Koenberg, waar ik moe van het gesjouw en geren met de tweeling neerzakte. En als er een jankte, brulden ze allebei. Gelukkig werden ze groot en konden zichzelf helpen.'

Het is trouwens allemaal best goed gekomen.

(slot volgt)

Bronnen:

Waarbij ik ook ditmaal verwijs naar de vorige afleveringen van deze kleine Eper geschiedenis. De foto van Café Visch is overgenomen uit *EPE toen en nu*, Drs P.P. van der Haak. Die van Narrus van Essen uit *EPE in prenten en verhalen*, J. Gerard.

Piet Jabaay, een aanvulling

Drs. Dianne Hamer

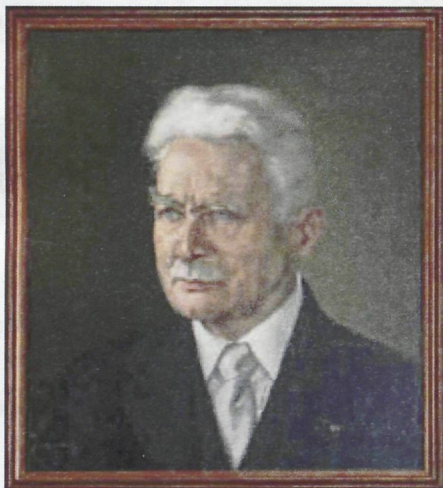
Dank zij mevrouw M.E. Smit-Kuperus uit Epe kan ik een aanvulling geven op mijn artikel over Piet Jabaay, dat in *Ampt Epe*, nummer 158, verschenen is.

Piet Jabaay schilderde ook portretten van twee Eper burgemeesters.

Het ene was een portret van burgemeester J.H. Bergh ter gelegenheid van diens afscheid op 1 april 1980.

Dhr. J.H. Bergh, burgemeester van Epe van 1968 tot 1980

Mr. C.N. Renken, burgemeester van Epe van 1955 tot 1968

Gelijktijdig maakte hij een portret van burgemeester Renken, voornamelijk aan de hand van een foto.

De heer Jabaay verbleef in die tijd, samen met zijn vrouw, in Nunspeet.

Het schoutambt in de loop der eeuwen

Hannie Tijman-Logtenberg

Graag willen wij onze serie artikelen over burgemeesters van Epe starten met een artikel over het schoutambt in de loop der eeuwen, en dan toegespitst op onze contreien.

Inleiding

Al vanaf de 13^e eeuw is er sprake van een richtersambt¹ van Veluwe, maar pas eind 14^e eeuw kwam er een indeling in (regionale) schoutambten. Onder de Veluwe vallen dan Ede, Barneveld, Nijkerk, Putten, Ermelo (waaronder Nunspeet), Doornspijk, Heerde, Epe, Apeldoorn en Voorst. Harderwijk en Hattem horen hier niet bij, want die steden vormden eigen rechtsgebieden.

In de beginperiode van het schoutambt fungeerde een schout – toen nog peinder of pender² genoemd – eigenlijk alleen als deurwaarder voor de richter van Veluwe c.q. Velwezoom.

Nadat de schouten eerst een regionale functie hadden, voerde in 1420 hertog Arnold van Gelre vaste standplaatsen in. Vanwege zijn continue geldgebrek verpandde hij het ambt van vaste schout. De nieuwkomers beschouwden het pandschap als persoonlijk

*De Veluwe, kaart van circa 1700.
Hierop is het ambtsgebied van de Eper schout,
't Scholt Ampt Eepe, te zien.*

bezit; daarom werd zonder verder overleg iedere keer de vader opgevolgd door zijn oudste zoon. Soms vond ook vererving plaats in de vrouwelijke lijn.

Taken van een schout

In die tijd trok de richter van Veluwe een- of tweemaal per jaar door de schoutambten, waarbij hij in ieder ambt één dag besteedde aan rechterlijke zaken. Dit ging via zogenaamd inheems recht (later vervangen door het Romeinse recht). Het inheems recht werd in het geheugen van de mensen bewaard (stond dus niet op schrift). Het vinden van oplossingen in (civiele) geschillen werd dus vooral gedaan door vergelijking met *overeenkomstige* zaken die in het verleden hadden plaatsgevonden. De schout was daarbij degene die deze zaken aanbracht, waarschijnlijk al vanaf de 14^e eeuw.

In de tweede helft van de 15^e eeuw kreeg de schout er taken bij. Hij was a) aanvoerder van de dienstlieden uit zijn ambt; b) betrokken bij het uitzetten van de schatting (een soort grondbelasting); c) begeleider van bepaalde diensten, zoals in het geval van de Eper schout het (laten) schonen van de Hattemse gracht; d) notaris (bekrachtigen van testamenten, verkoop van onroerend goed). Maar wat vaker gebeurt: deze grotere macht leidde tot machtsmisbruik, wat op zijn beurt weer leidde tot klachten van de inwoners bij de hertog. Maar omdat deze het ambt verpacht had, kon hij weinig anders doen dan de schout tot de orde te roepen. Immers, door het pandbezit waren de schouten 'voor eeuwig en erfelijk' in het bezit van het ambt. Geld om de pandschappen terug te kopen had de hertog niet.

Schouten in Epe: de Ten Holthes

In ons gebied waren de pandbrieven van Epe eerst in het bezit van de familie Wolters. De eerste echte Eper schout was Johan Wolters, die in 1448 *peinder tot Epe* wordt genoemd. In de periode 1484-1491 wordt gesproken over Wolter Johan Woltersz, ongetwijfeld zijn zoon.

Eind 15^e eeuw werden de pandbrieven verkocht aan Sander Hueckell (familie van de schout van Doornspijk), die door schulden het pandschap rond 1520 moest verkopen aan Jacob ten Holthe, ook wel Ten Holt, woonachtig te Arnhem. Hij wordt voor het eerst als schout genoemd in 1519. Enkele jaren later koos hij Vaassen als standplaats, waar zijn nageslacht tot ver in de 17^e eeuw woonde.

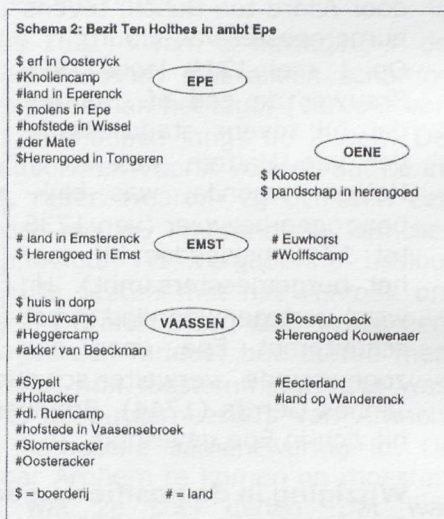
De Ten Holthes werden in de loop der jaren een machtige familie die overal sporen heeft nagelaten: als eigenaar van een molen, van onroerend goed, van boerderijen en grond. [zie schema 2]

In 1526 werd Jacob opgevolgd door Gerrit (I) ten Holthe. Na Gerrit II (circa 1544 tot na 1595) was kleinzoon Gerrit (III) schout van 1595 tot 1648.

Uit een akte van 1636 kunnen we de conclusie trekken dat Gerrit III toen in Vaassen woonde. Later, in 1641 en 1648, was er sprake van Gerrit ten Holt junior, *scholt van Oene* (= Gerrit IV) (in stukken over de verpachting van het kapittel van St. Marie). Maar in 1648 tekende hij de akte weer als Gerrit ten Holthe junior, *schout van Epe*. Een beetje verwarrend...

Gerrit (III) overleed in 1653 en werd opgevolgd door Gerrit (IV), ook wel Gerhard genoemd, die al in 1628 'de jonge schout' werd genoemd. Deze beide laatsten - Gerrit III en Gerrit IV - hadden nooit de eed afgelegd; blijkbaar had men dit in Arnhem nooit bemerkt vanwege de eensluidende naam! [zie schema 1, volgende bladzijde]

In de tweede helft van de 17^e eeuw verminderde de macht van de Ten Holthes zienderogen, aangezien de adel aan invloed won. Mede hierdoor had Gerrit IV niet zoveel zin meer in het schoutambt, maar zijn broer Egbert wilde het ambt wel aanvaarden en legde op 1 juni 1654 de eed af. Lang heeft hij het ambt echter niet kunnen uitoefenen, want al tien jaar later kwam er een eind aan het familiebewind van de Ten Holthes (al bleef het schoutambt voorlopig nog even in de -aangetrouwde- familie): op 19 maart 1664 werden Willem van Hoeckelum en Johan Dullart aangesteld als schout van Epe. Eerstgenoemde was gehuwd met Bartha ten Holthe, dochter van Jan ten Holthe, een broer van Gerrit IV, en Arnolda van Liesveld. Dullart was al elders schout (Nijkerk). Hun gezamenlijke

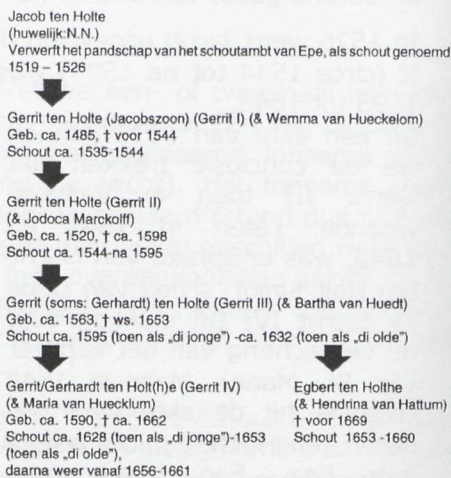

schoutschap heeft slechts kort geduurd. Al op 22 februari 1667 legde Comelis Bigge de eed af. Hij vervulde de functie van schout tot 30 juni 1711, waarna hij voor een korte periode werd opgevolgd door Allard ten Busch, tevens burgemeester van Elburg.

Op 1 mei 1719 legde Derk Brouwer de eed af. Het feit dat hij tevens stadsbestuurder van Hattem was en in Hattem woonde, was blijkbaar geen bezwaar (van 1736 tot 1741 bekleedde hij daar het burgemeestersambt). Hij werd vertegenwoordigd in het schoutambt Epe door een

zogenaamde verwalter-scholtis: Gerrit Gerrits (1722-1734) en Jannes Gerrits (1744). Brouwer stierf in 1768; kort daarvoor had hij zich in Epe gevestigd.

Schema 1: Schouten uit de familie Ten Holthe

Wijziging in de positie van schout

Aan het eind van de 16^e eeuw was het nieuwe gezag –de Staten van Veluwe– al snel met het Hof van Gelre in een concurrentieslag gewikkeld over wie het nu voor het zeggen had; het derde de schout in eerste instantie niet. Immers, beide instituten hadden hem nodig: voor de inning van de schatting, voor de oorlogsinspanning en voor de vestiging van protestantse predikanten. En juist met dat laatste maakte de schout geen haast. Waarom de pastoor uit de pastorie verwijderen en een niet-welkome predikant installeren? In Apeldoorn had het al tot een rel geleid. In Epe kwamen ook protesten, en de schout en de (katholieke) jonkers werden door het Hof op de vingers getikt. Met het 'protestantiseringsproces' werd dan ook slechts weinig vooruitgang geboekt. Pas jaren later waren alle pastoors verdwenen of 'bekeerd'.

Wel werd de controle op de inning van de belasting beter geregeld: er kwam toezicht in de vorm van een deputatie, bestaande uit twee burgemeesters uit Arnhem en enkele plaatselijke edelen. Al binnen enkele jaren werden deze edelen 'ambtsjonkers' genoemd.³ Nu

droegen schout en jonkers samen de verantwoordelijkheid voor bijvoorbeeld de jaarlijkse kosten van 'gemeentelijke' zaken (herstel en onderhoud van wegen en bruggen, inkwartiering van troepen, enz.), al had de schout het in de dagelijkse praktijk nog wel voor het zeggen. Dit blijkt onder andere uit een afrekening over een aantal jaren, die schout Gerrit (III) in 1599 overlegde met betrekking tot zijn verteringen en onkosten. De eerste ondertekenaar van deze afrekening was namelijk de schout *himself*!

Na het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) kwam er beweging in de machtsverhoudingen. De inwoners moesten niet alleen schatting opbrengen, maar ook diensten verlenen aan het leger (vervoer van legermansschappen en goederen, wachtlopen langs de IJssel). De schouten en jonkers uit Epe, Apeldoorn en Voorst vonden dat de inwoners te zwaar werden belast, reden waarom zij besloten een vergadering te beleggen, waarvoor ook de -merendeels katholieke- ambtsjonkers werden uitgenodigd. Ter vergadering besloot men een brief te schrijven naar de Staten met het verzoek om lastenverlichting voor de inwoners. De brief sloeg daar in als een bom en de heren te Arnhem reageerden furieus: hoe durfde men een vergadering te beleggen zonder hun toestemming!? Dat was aantasting van het gezag! Vooral de burgemeesters van Arnhem waren boos: ze zagen er een katholieke samenzwering in. De initiatiefnemers werden gelast naar Arnhem te komen en moesten daar hun excuses aanbieden, wat ze snel deden. Dat was voldoende voor de Staten. Uit dit alles hadden de ambtsjonkers geleerd dat ze maar beter hun eigen koers konden varen en niet lijdzaam de schout volgen.

Adel in opmars

In deze periode verminderde de macht van de schout aanzienlijk. De inwoners weigerden namelijk een deel van hun oogst af te dragen, zoals de schout bedongen had, waardoor diens inkomsten deels verloren gingen. Tevens werd de schout de controle op de belastinginning alsmede de zeggenschap over de lokale ambtskassen ontnomen en werd deze bij de ambtsjonkers neergelegd. In het schoutambt Epe waren dat de families Van Galen en Van Isendoorn à Blois.

Al spoedig zouden de ambtsjonkers het aanstellen van zettters (belastinginners), schoolmeesters en predikanten (maar vaak gebeurde dit op voordracht van het kerkbestuur), vroedvrouwen, ambtsheelmeesters of armenjagers aan zich trekken. Voor de schouten

bleef er weinig over zodat de meesten hun pandbrieven verkochten, zeker toen de drost bepaalde dat alleen hij een nieuwe schout mocht benoemen, waardoor de erfopvolging verloren dreigde te gaan.

Door deze ingrepen lag alle macht nu bij de ambtsjonkers, al woonde er in ambt Epe maar weinig jonkers, behalve de al genoemde twee families. Begin 18e eeuw werden deze versterkt met de familie Van Haersolthe tot Yrst, die grondbezit verwierf in Oene, maar wier eigenlijke machtsbasis Hattem was, waar de familie hoofdschout en burgemeester was.

Met de familie Van Isendoorn à Blois als ambtsjonker was Epe een van de weinige schoutambten waar katholieken in het ambtsjonkercollege zaten. Door hun toegenomen politieke en economische macht kreeg deze familie een positie, vergelijkbaar met die van de vroegere schouten. Maar door een nieuwe bepaling in 1732 van de regenten –op de Veluwe bestaande uit protestantse adel– mochten alleen protestanten ambtsjonker zijn. Aangezien Frederik Willem van Isendoorn à Blois net was benoemd, mocht deze zijn ambt blijven uitoefenen, maar zijn zoon mocht hem niet opvolgen. Ondanks het feit dat de familie daardoor uitgesloten werd van de politieke macht –zowel op lokaal als gewestelijk niveau–, bleef ze wel degelijk een belangrijke rol vervullen in het kerspel Vaassen door haar grondbezit.

In het schoutschap werd voorzien door de benoeming in 1768 van de ongehuwde Gerhardus Palm; hij vestigde zich vanuit Arnhem in Epe. Hij werd in 1784 opgevolgd door de eveneens ongehuwde Mr. Nicolaas Vorster die waarschijnlijk deze functie heeft bekleed tot 1795. Vorster, die in Epe bleef wonen, was tijdens de Bataafs-Franse tijd secretaris van het ambt Epe en vanaf 1811 vrederechter in Vaassen, tot dit gerecht werd opgeheven. Hij overleed op 24 januari 1837 in Epe, 93 jaar oud.

Wat de ambtsjonkers betrof, na het overlijden van Frederik Willem van Isendoorn à Blois (1772) was alleen Willem van Haersolthe tot Yrst als ambtsjonker van Epe overgebleven. Een verhuizing naar Epe zag hij niet zitten: het ambtsjonkerschap van Epe was slechts een van zijn vele baantjes. Hij was dijkgraaf en burgemeester van Hattem, ambtsjonker van het schoutambt Hattem (het deel wat buiten het schependom lag), lid van de ridderschap van de Veluwe, richter van Oldebroek (1749-1790), richter van Arnhem en Veluwezoom (1782-1786), landdrost van Veluwe (1786-1791), curator

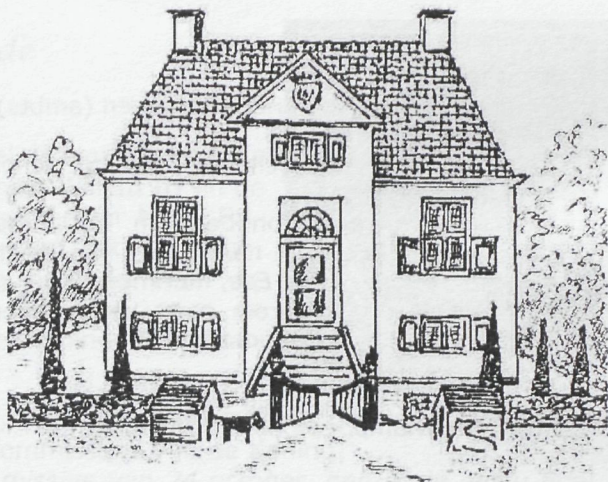
van de academie te Harderwijk en commandeur van de Duitse Orde. Hij stierf 17 juli 1791.

In 1773 solliciteerde Willem van Broeckhuijsen, die kort daarvoor het leengoed De Quickborn⁴ in Epe had verworven, naar de positie van ambtsjonker. Toen dat rond was, zag men hem echter nauwelijks op de jaarlijkse vergadering noch in Epe, want hij was tot burgemeester van Harderwijk benoemd.

Hun vertegenwoordigers, schout Derk Brouwer en later schout Gerhardus

Palm, zorgden voor de goede gang met betrekking tot civiele en rechterlijke zaken. Met de ontvanger F. Haack, de ambtssecretaris, waren zij dagelijks aanwezig als uitvoerende macht. Daarbij kregen zij ondersteuning van de onderschouten van de kerkdorpen Epe, Oene en Vaassen.

In 1795, met de komst van de Bataafse Republiek, werd het ambtsjonkercollege aan de kant gezet en hun ambtenaren ontslagen. Er kwam een nieuw soort bestuur dat meer in de geest der Franse revolutionairen handelde. Het werd voorgezeten door drie 'burgers', die verantwoording schuldig waren aan het provinciale bestuur, i.c. de provisioneel drost van Neder-Veluwe te Elburg. Gezien de vele klachten schijnt ook deze Epe links te hebben laten liggen. Aan het bestuur werd ook een secretaris toegevoegd, tevens 'scholus' (schout). Van 1796 tot 1799 was als zodanig een Epenaar belast met justitiële taken in de persoon van Aart Overbosch, met de 'titel' richter. Hij werd later opgevolgd door Mr. N.W. Ardesch, die in 1802 de eed aflegde. Hij was in tegenstelling

De Quickborn, naar C. Pronk, 1730

tot Overbosch weer 'gewoon' scholtus. Hij bekleedde deze functie slechts enkele jaren, want in 1806 werd hij lid van de raad in het Departementaal Gerechtshof te Arnhem. In ons volgend nummer hopen wij aandacht aan hem te besteden.

Bronnen:

Evert de Jonge, 'Adel, ridderschap en (ambts)jonkers in het ambt Epe', *Ampt Epe*, nummer 121

Evert de Jonge, 'De schouten van het schoutambt Epe', *Ampt Epe*, nummer 122

Evert de Jonge, 'Grondbezit in het Ampt Epe, 1660 (1), Een verkennend onderzoek naar bezits- en machtsverhoudingen, deel 1: Het kerspel Epe', *Ampt Epe*, nummer 130

Evert de Jonge, 'Waarom staat het gemeentehuis van Epe niet in Vaassen?', *Ampt Epe*, nummer 138

Zie tevens de website van de vereniging:

<http://www.ampt-epe.nl/html/historie.htm>

Voetnoten:

¹ Een richter voerde voornamelijk justitiële taken uit; ook gaf hij gehoor aan de bevelen van de drost inzake handhaving van orde en veiligheid. Verder hield hij zich bezig met het onderhoud van de grote wegen en zorgde voor openbaarmaking van overheidsbesluiten.

² Dit woord is afkomstig van het werkwoord 'peinden' (betekent: beslagleggen op goederen).

³ Om als ambtsjonker te worden aangemerkt, moest men aan diverse voorwaarden voldoen (minimaal 20 jaar oud, stammen uit een riddematig geslacht, minimaal 25 morgen land in één ambt bezitten met een waarde van 6.000 gulden). Later, in de 18e eeuw, kwam daar nog bij dat men schuldenvrij moest zijn, niet tegelijk ambtsjonker en militair mocht zijn, en men moest in het ambt wonen. In 1795 valt het doek voor de ambtsjonkers. Hun taak wordt overgenomen door representanten.

⁴ De Quickborn was een leengoed dat op 21 augustus 1771 door de patrieciër Adam Persoon uit Deventer verkocht werd aan jonker Willem Herman van Broeckhuijsen; deze laatste behoorde tot een ambtsjonkersfamilie in Voorst. Zijn naamgenoot en familielid, die op de Lathmer woonde, was daar rond 1750 failliet gegaan.

150 jaar brandweer in Vaassen Deel 2: De burgemeester regeert

Wim van 't Einde

In het vorige artikel lazen we van de aanvaring tussen Koning Willem III en de nog jonge Eper burgemeester Mr. E.F.J. Weerts. Voorkomen werd dat de burgemeester zijn ontslag indiende. Maar de burgemeester had zich nog voor de Commissaris van de Koning te verantwoorden.

Op 25 oktober 1854, dus ruim een week na de brand, schreef hij een bericht aan de Commissaris van de Koning:

'In antwoord op uw missive van 24 oktober, heb ik de eer u Edel. mede te delen, dat dit mijn rapport op uwe missive zo zal worden ingericht dat dit een categorisch antwoord op de daarin voorkomende vragen hierover zal doen volgen. Gedeeltelijk bevatte dat Kabinetschrijven des Konings, waarheid, gedeeltelijk evenwel, met alle respect gezegd, ook niet.'

De burgemeester schreef de brief dus in reactie op een bericht dat hij van de commissaris had ontvangen. Uit deze inleiding blijkt duidelijk dat hij het dus niet eens was met het standpunt van de koning:

'In den beginne ja was ik niet bij den brand te Vaassen tegenwoordig, later echt wel. Terwijl ik tehuis zeer bedaard aan de begroting der gemeente zat te arbeiden, werd er ongeveer tegen 7 ure des avonds hard gescheld en men bracht mij tijding dat er te Vaassen brand was, toen ben ik onmiddellijk, gelijk door geloofwaardige getuigen des nodig zou kunnen verklaard worden, zonder enig oponthoud naar Vaassen gereden, kwam daar ten ½ 8 ure aan, en ben eerst ongeveer ten 2 ure tehuis gekomen, na alles zoveel mogelijk geregeld te hebben, zoals hieronder zal blijken.

Hoe de brand is aangekomen is mij nog een raadsel, en ik ben nog druk bezig met onderzoek of hier ook aan kwade trouw kan ge-

dacht worden, hetgeen ik echter niet geloof. Zodra toen de Brand is uitgebarsten was ook onmiddellijk de brandspuit van Vaassen tegenwoordig en een kleinere spuit van ene aangrenzende koperfabriek van den heer Kemper, welke spuit met een tiental arbeiders van die fabriek aan 't hoofd waarvan ons raadslid P. Heering was, ook vele diensten heeft bewezen. Volgens mijn gedaan onderzoek hebben de ingezetenen van Vaassen zich vooral in den beginne perfect gehouden, zoals ook de drie leden van den Raad, P. Heering, L. Mulder en J. Mulder, die al het hunne in 't werk hebben gesteld om zoveel mogelijk hulp te bieden en aan te brengen, om alles in orde te houden, ook de beide veldwachters, van Vaassen en Epe, Van Egteren en Wensink, en die van Nijbroek hebben in allen dele hun plicht gedaan, wat het mede helpen bluschen aangaat van den Brand. Wij zijn alle zeer dankbaar geweest, dat Z. Majesteit de goedheid heeft gehad spuiten en volk van Het Loo naar Vaassen te laten aanrukken terwijl wij anders geen raad zouden geweten hebben, om het vuur uit te maken.'

De burgemeester wilde blijkbaar duidelijk maken dat, alhoewel hij zelf niet ter plaatse was, de gemeente wel degelijk vertegenwoordigd was door een aantal raadsleden en de veldwachters.

Ook bedankte hij de koning voor het laten halen van de spuiten van 't Loo. Maar het leek wel of hij de koning wilde aangeven dat deze spuiten eigenlijk te laat kwamen, want hij vervolgde met:

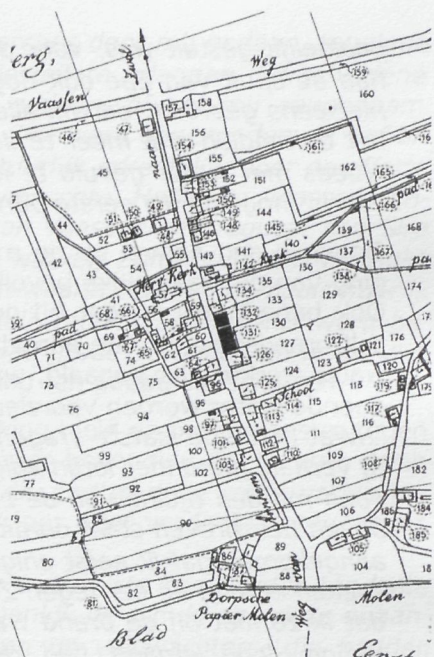
'Doch al mijn informatiën komen daarop neder, dat de voortgang van den brand reeds gestuit was, vóór de spuiten van Het Loo waren aangekomen. Het brandwezen te Epe en Vaassen en Oene is nog verre af van geregeld te zijn, zoals het behoort: grote behoefte bestaat er aan goede brandspuiten, die op de hoogte van de tegenwoordige kunst zijn, derwijl onze spuiten (hoewel goed in orde) nog van dien aard zijn, dat men er het water met emmertjes in moet dragen, hetgeen van weinig waarde is, derwijl de pompen in onze lage streken spoedig weigeren water te geven en het lopende water meest te ver af is. Geen der leden van het bestuur zijn daarbij tegenwoordig geweest dan de opgemelde leden uit Vaassen en mijn persoon. Wij hebben gedurende den Brand zoveel en zo goed mogelijk gedaan wat wij dienstig oordeelden dat op het ogenblik zelf hulp konde aanbrengen: de huisgezinnen die hunne woningen verloren hadden zijn terstond bij anderen onder dak genomen, nadat alle gevaar over was en de spuiten weder naar Het Loo vertrokken, heb ik twee man uit elk huis laten ontbieden die niet alleen gedurende de nacht, aldaar de wacht moesten houden doch nog ar-

beidszaam moesten zijn om het smeulende vuur zoveel doenlijk door water en het bedekken met zand te bluschen: alle zijn opgekomen en hebben hun plicht gedaan.

Het valt niet te ontkennen en de waarheid zal nimmer in welk geval ook door mij verheeld worden, dat enige Vaassense menschen welligt meer hadden kunnen doen, dan door hen gepresteerd is, doch dit is ook een bepaalde waarheid, dat de roep daarvan veel erger is geweest dan de werkelijkheid.'

De burgemeester benadrukte dat, ondanks het ontbreken van goede brandspuiten, het vuur was bedwongen en de Vaassenen alles hadden gedaan wat in hun vermogen lag. Ook het nablussen had hij op een goede manier georganiseerd. Dit in tegenstelling tot geruchten die de ronde deden:

'Zoo heeft men ook verhaald dat het Vaassense volk gedurende de brand in de herbergen zat te drinken. Mijn informanten luiden weder 't geen ook door mijzelf gezien is, dat juist het volk van Apeldoorn en Het Loo zich zo aan sterke drank heeft te buiten gegaan: enfin de een schuift het op de ander, doch dit is zeker, dat ik reeds in de volgende week een voorstel bij den raad zal indienen 't geen wel enige tegenkating zal ondervinden doch door mij zal beproefd worden er door te krijgen, namelijk om het gehele brandwezen in Epe, Vaassen en Oene te regelen: heide te verkopen en daarvan 3 flinke brandspuiten met perspomp aanjagers aan te schaffen, het gehele personeel te organiseren en verdere maatregelen te nemen, ten einde het Brandwezen in mijne Gemeente op zulk een hoogte te brengen dat er geen of weinig aanmerkingen mogen en op zullen vallen. Ik kan dus geredelijk bekennen dat met onze eigen geringe middelen tot het bluschen van brand evenwel veel is gedaan, derwijl gelijk ik de eer had vroeger te melden, het grootste gevaar be-

Kaart van het centrum van Vaassen, met in zwart de beide afgebrande huizen

paaldelijk gestuit was, voor de spuiten van Het Loo aanrukten. Ik had de spuit van Epe ook nog laten komen, doch dien hebben wij niet eens gebruikt, derwijl alle pompen geen water meer gaven en het buitendien niet meer te doen was om met emmertjes die spuit steeds met water gevuld te houden. Ik geloof dat ik nu zo breedvoerig mogelijk uw eerste punten beantwoord heb...'

Opnieuw een aanval op de mensen uit Apeldoorn en een verdediging van de plaatselijke bevolking.

Ook benadrukte hij dat hij de brandweer wilde verbeteren en nu zelf brandspuiten wilde aanschaffen. Het handmatig aandragen van water werkte niet bepaald, want de laatste spuit kon niet van voldoende water worden voorzien:

'...Wat de beide laatste vragen betreft daarvan zal ik U ook het juiste verhaal hieronder laten volgen.

Toen mij den tijding van de brand was gezonden ben ik gelijk hierboven beschreven staat onmiddellijk naar Vaassen gereden en daar aangekomen gaf ik eerst enige bevelen en ging toen de koning opzoeken en had de eer tegen Zijne Majesteit te zeggen dat mij speet dat ik zo laat bij de brand was aangekomen, doch dat ik nu eerst tijding door iemand had gekregen die toevallig uit Apeldoorn kwam; waarop Sire mij ten aanhore van ieder met een donderende stem toevoegde: "Die kerel heb ik U gezonden en gij had hier moeten zijn" en "Ik zal het u doen bezuren", waarop ik mijn pet afnam en slechts deze woorden zeide: "Sire, dat zijn harde doch onverdiende woorden", toen terstond wegging om verder naar de brand te zien.

Ook is het later nog gebeurt dat men bezig was een huis te bespuiten waarmede men de spuit aan een ander gedeelte meer nut kon doen, ik gaf zulks aan de spuitgasten te kennen, met bevel daarnaar te handelen; toen heeft het Sire behaagd op ene voor mij alles behalve aangename wijze weder te bevelen dat de spuit daar moest blijven staan en niet met mij medegaan.'

Dat lag hem nogal gevoelig, zoals blijkt uit het vervolg:

'Ik liep toen bij een mijner raadsleden in, papier vragende derwijl ik van plan was terstond mijn ontslag in te dienen, doch alle hielden mij daarvan terug en het deed mij groot genoeg te mogen ondervinden dat mijne ingezetenen mij zeer vele blijken van sympathie gaven, te meer daar vele de lef hadden gehad aan Sire onder het oog te brengen dat ik in dezen hoegenaamd geen schuld had, dewijl ik door de late tijding onmogelijk eerder te Vaassen had kun-

nen zijn. Verder zijn gepaste demarches door mij gedaan, teneinde openlijk een bewijs van Zijne Majesteit te erlangen. Verscheidene ingezetenen hebben mij aanzoek gedaan, of het mij aangenaam zou zijn indien er een request aan Sire werd opgezonden. Ik gaf allen ronduit ten antwoord dat ik natuurlijk erkentelijk voor de offerte was, doch dat ik zulks liever niet wenschte. Heden te Vaassen zijnde, vernam ik, dat de notabelen van Vaassen een request aan Sire reeds gisteren hadden ingediend, waarbij Zijne Majesteit bedankt werd voor de aangebrachte hulp en waarin tevens nogmaals naar ik hoor, mijne onschuld in deze gehele fatale geschiedenis werd bepleit, deze tijding deed mij inderdaad groot genoeg en ik wil van harte wenschen dat zich de zaak nog ten goede zal schikken.'

De steun van de plaatselijke bevolking hield de burgemeester tegen om ontslag te nemen. Het sterkte hem bovendien dat hij zo'n steun kreeg van hen. Blijkbaar had hij dit niet in deze mate verwacht. Ook dat men hem rechtstreeks en per brief verdedigde tegenover de Koning deed hem goed:

'Ik geloof niet dat mij in deze gehele zaak iets kan worden ten laste gelegd, de enige personen die eigenlijk de schuld aan deze onaangename scenes geweest zijn waren de veldwachters, die hadden mij onmiddellijk tijding moeten zenden; doch wiens werk is volmaakt en de consternatie was zo groot dat zij eerder aan bluschen dachten dan aan mij. In ieder geval heb ik hun verzuim samen onder het oog gebracht en hun bepaaldelijk bevolen dat zij mij altijd en terstond, al was het ook te middernacht, tijdig van alle buitengewone gebeurtenissen moesten inzenden. En hiermede geloof ik mijn verslag te kunnen eindigen, terwijl het mij een aangename taak zal zijn verdere inlichtingen desverlangd te geven.'

De veldwachters waren in gebreken gebleven en zijn dus ter verantwoording geroepen. Er zal hun duidelijk gemaakt zijn dat ze in het vervolg anders moesten handelen. Maar zelfs in de brief wordt hun optreden vergoelijkt. Het lijkt ook voor hen met een sisser te zijn afgelopen. Burgemeester Weerts bleef na deze affaire nog vele jaren aan, tot 1889. *(wordt vervolgd)*

Bronnen:

http://nl.wikipedia.org/wiki/Lijst_van_burgemeesters_van_Epe
Gemeentearchief Epe

In vuur en vlam.., uitgave ter gelegenheid van het 130-jarig bestaan van het Vaassense vrijwillige brandweerkorps op 16 september 1986

Unieke openstelling Prins Bernhard-kamer op Paleis Het Loo

Van 29 juni tot en met 29 augustus 2007 wordt voor het eerst in de geschiedenis van Paleis Het Loo de Prins Bernhard-kamer opengesteld voor publiek. De herinrichting van de zitkamer van de prins toont de situatie in de naoorlogse jaren.

Paleis Het Loo in Apeldoorn is generaties lang het officiële zomerverblijf geweest van het Nederlandse staatshoofd. Vanaf hun huwelijk in 1937 namen prins Bernhard en prinses Juliana hun intrek op Paleis Soestdijk, maar verbleven gedurende de zomer geregeld op Het Loo. Een aantal vertrekken in Paleis Het Loo werd speciaal voor prins Bernhard ingericht, waaronder een zitkamer en werkkamer. In 1952 werden deze kamers door binnenhuisarchitect Willem Vreede gemoderniseerd en aangepast aan de wensen van de tijd. De zitkamer werd onder meer voorzien van nieuwe wandbetimmering en stoffering, alsmede van achttiende-eeuwse geschilderde behangsels. In het vertrek kwam eigentijds meubilair te staan, zoals een zithoek en een tijdschriftenkast.

Bij de restauratie van Paleis Het Loo en de openstelling als museum in 1984 zijn de kamers van prins Bernhard niet opgenomen in de bezoekersroute van opengestelde vertrekken. De inboedel werd overgebracht naar Paleis Soestdijk en het museumdepot. Inmiddels is het mogelijk de oude situatie van de zitkamer weer tijdelijk te herstellen en kan de bezoeker deze zomer een indruk worden gegeven van de woonomgeving waarin de prins graag op Het Loo verkeerde. De Prins Bernhard-kamer bevindt zich in de Westvleugel van het paleis.

Paleis Het Loo Nationaal Museum is geopend van dinsdag t/m zondag en op feestdagen van 10.00-17.00 uur. Gesloten: 's maandags. **Entree:** € 9,00 p.p., 6 t/m 17 jr. € 3,00 p.p. **Informatie:** 055-5772400 of www.paleishetloo.nl.

De foto bij dit artikel is eigendom van Paleis Het Loo Nationaal Museum Apeldoorn.

Landhuis De Bottel

Drs. Dianne Hamer

In mijn vorige artikel heb ik verteld over het door Gerrit Rietveld ontworpen huis aan de Stenen Komweg. Niet ver hier vandaan, aan de Woldbergweg, ligt een ander bijzonder huis: 'De Bottel'. Dit huis werd in 1939 ontworpen door architect B. van Heijningen voor een Joodse familie.

Op het schietterrein aan de westkant van de Elburgerweg in de omgeving van de Stenenkomweg en de Woldbergweg woonden tot in de jaren zestig van de vorige eeuw nog zestien gezinnen. Deze woningen werden in de jaren 1930-1940 door particulieren gebouwd, voordat Defensie het terrein voor schietoefeningen in gebruik nam. Dit waren merendeels mensen uit de stad die graag buiten wilden wonen. Later werden de huizen voornamelijk bewoond door officieren.

In verband met de Wet op Milieubeheer is bewoning nu niet meer verantwoord, hoewel de oefeningen aan de andere kant van de

Eperweg plaatsvinden. De huizen vormen een obstakel voor het leger, want ze liggen tegen het schietterrein aan en er loopt een tankbaan langs. Defensie kan daardoor niet optimaal gebruik maken van het schietterrein en de woningen kunnen door geluidsoverlast niet bewoond worden. Het beleid van het Ministerie van De-

fensie bestaat er sinds het einde van de jaren tachtig uit om de woningen aan de rand van het schietterrein na bewoning te slopen.

Echter, landhuis De Bottel wordt beschermd tegen sloop omdat het op de gemeentelijke monumentenlijst staat; Defensie is er niet in geslaagd het huis van deze lijst af te krijgen.

De zoon van de architect, Nicolas C. van Heiningen ('Als zoon van de architect sta ik in de auteursrechten van mijn vader'), is het gelukt om de woning in 2006 op de gemeentelijke monumentenlijst te krijgen. Defensie had weliswaar een bezwaarschrift ingediend tegen de beschermde status, maar dit voldeed niet aan de regels. Hierdoor kon het huis op het nippertje gered worden van de sloop.

Het huis is gebouwd als zomerhuis in opdracht van de familie Vles uit Rotterdam. De naam De Bottel verwijst naar de achternaam Vles. Het is een vernederlandsing van het Engelse woord 'bottle' dat fles betekent. Bovendien verwijst het naar de rozenbottels die volop rondom het huis zijn te vinden.

Het witgeschilderde huis is gebouwd in een voor die tijd nieuwe landelijke stijl in het traditionalisme volgens de architect Eschauzier.*

Bij de voordeur is een mooie schildering afgebeeld; dit is een jachtafereel uit een sprookje.

De heer Vles was werkzaam in de machinebouw voor de scheepvaart en in het huis zijn nog veel elementen te vinden die verwijzen naar de scheepvaart, bijvoorbeeld koperen nagels en sanitair van roestvrijstaal. Wastafels en een gootsteen van roestvrij staal; dat was

in de jaren dertig van de 20^e eeuw iets nieuws. Het was gemakkelijk schoon te houden en dat is in een vakantiehuis zeker gemakkelijk.

Het interieur van het huis is nog volledig oorspronkelijk. Bijzonder zijn vooral de houten wanden, de houten vloer en de grote open haard.

In de woonkamer bevinden zich schilderijen op het houtwerk; al het hang- en sluitwerk is van smeedijzer. De sluitingen bij de ramen (uitzethaken) zijn authentiek, ze dateren uit de bouwtijd.

Opmerkelijk zijn de tekeningetjes in rondjes op de kast in de woonkamer. Deze werden gemaakt door gasten van de familie, die iets moesten tekenen voordat ze weggingen. In deze kast staat ook het bouwjaar van het huis gegrift. De balken van het plafond liggen plat om een betere afsluiting te krijgen; mogelijk is dit zo door de architect ontworpen. De centrale verwarming dateert ook uit de bouwtijd. Oorspronkelijk werd deze op hout gestookt, later op coques. Het interieur is sober, functioneel en degelijk.

De familie Vles heeft het huis verkocht aan Defensie en gedurende 50 jaar heeft er een militair met zijn gezin in gewoond. Momenteel wordt het verhuurd en is het door zijn ligging binnen het schietterrein niet toegankelijk voor publiek.

Bronnen:

'Monument met sloop bedreigd', *De Stentor*, 08-02-2005

'Afbraak landhuis mag niet. Defensie verliest slag om De Bottel', *De Stentor*, 14-04-2006

'Woldbergweg wordt steeds eenzamer', *De Stentor*, 21-03-2007

Stichting BuitenGewoon, 28-02-2007

Voetnoot:

*Frits Adolf Eschauzier (1889-1957) was een bekende Nederlandse architect en hoogleraar aan de T.H. Delft, later de Technische Universiteit Delft. Hij staat bekend om zijn fraaie landhuizen, maar ook om de verbouwing van het Rijksmuseum, diverse kantoorgebouwen en het interieur van het cruiseschip Willem Ruys (later omgedoopt tot Achille Lauro). Tot de kennissenkring van Eschauzier behoorden invloedrijke mensen als Daniel George van Beuningen, die regelmatig ook zijn opdrachtgever waren.

Nog enkele interieurfoto's:

Ampt Epe

Boekpresentatie

Eef Brummel

Op 11 mei jl. vond in de historische zeventiende-eeuwse watermolen De Hamermolen te Ugchelen de presentatie plaats van het boek *Veluwse beken en sprengen, een uniek landschap*, samengesteld en geschreven door een viertal auteurs van de Stichting tot Behoud van de Veluwse Sprengen en Beken.

Het eerste exemplaar van dit buitengewoon interessante en schitterend uitgevoerde boekwerk werd door de voorzitter van de Stichting, de heer J. van de Velde, overhandigd aan de Gedeputeerde van de Provincie Gelderland, mevrouw A. van der Kolk.

Voorafgaande aan deze overhandiging was er voor de vele belangstellenden een wandeling georganiseerd door het beken- en sprengengebied van de Hamermolen, onder leiding van een aantal zeer deskundige gidsen.

Een ieder die het beken- en sprengengebied van de Oost-Veluwe een warm hart toedraagt, zou dit boek in zijn of haar bezit moeten hebben. De vier auteurs (Hans Renes, Henk Menke, Gerard Smid en Peter Stork) zijn er goed in geslaagd dit gebied in zijn historische en destijds zeer belangrijke economische context te plaatsen.

Daarbij komt ook het beken- en sprengengebied van de gemeente Epe uitgebreid in vele facetten aan de orde.

Kortom, een must voor iedereen die geïnteresseerd is in de geschiedenis en het behoud van het unieke Oost-Veluwse beken- en sprengenlandschap!

Gegevens:

Veluwse beken en sprengen, een uniek landschap, 256 blz., ingenaaid gebonden, met stofomslag, € 29,95 tot 1-11-2007.

Kruisplanting te Epe

Fokke Postema

De foto toont de kruisen op de graven van negen Belgische kinderen en één Belgische militair, omringd door Belgische soldaten, op de katholieke begraafplaats aan de Oude Wisselseweg in Epe. Acht kinderen zijn overleden in Kamp Oldebroek, dat van augustus tot en met december 1914 een Belgisch vluchtoord was. De militair overleed ook in Kamp Oldebroek, dat in 1915-1916 een interneringskamp voor Belgische militairen was geworden.

Het meest recente kruis op de foto is van een Belgisch kind dat in Doornspijk overleed en dat begraven is op 22 maart 1915. Gezien de bladloze bomen zal de foto dus ergens tussen die datum en de maand mei gemaakt zijn.

De resten van de militair zijn in 1962 overgebracht naar het Belgische ereveld in Harderwijk. De graven van de kinderen zullen waarschijnlijk geruimd zijn.

Excursie naar de Cannenburgh

Wim van 't Einde

Op 12 mei jl. organiseerde Ampt Epe een excursie naar kasteel De Cannenburgh in Vaassen. Ondanks de vele activiteiten die in de omgeving werden georganiseerd, namen circa veertig geïnteresseerden deel aan deze excursie. De deelnemers werden door Dirk van Alphen in een extra lange rondleiding door het kasteel meegenomen.

Ook de zolderverdieping werd hierbij bezocht, met vandaar een prachtig uitzicht over Vaassen.

Aansluitend werd het park bezichtigd en werd verteld over de plannen met het park en de werkzaamheden die daarvoor de komende tijd moeten worden gedaan.

Ons lid, Jacques Meijer, vertelde het nodige over de wa-

tervoorziening van het park, de grachten en de vijvers. Een leuk onderwerp dat wellicht volgend jaar een vervolg krijgt door allerlei molenplaatsen langs de beken te bezoeken. Weer een ander aspect van onze waardevolle historie.

Jammer alleen dat er op dit moment rond het kasteel onder de Vaassense bevolking zoveel onvrede ontstaat van-

wege de plannen rond de kerstmarkt, het kasteel en het park. Daar moet toch uit te komen zijn? Op een nieuw beleg van De Cannenburgh zit toch niemand te wachten?

Helaas... ook ditmaal werd de geheime onderaardse gang niet ontdekt, maar wel een moderne schone jonkvrouwe...

Oproep aan onze leden

Ons medelid Willy Smit is bezig aan een korte biografie over Teunis van Lohuizen voor het *Biografisch Woordenboek Gelderland*, maar ze heeft een probleem. Volgens het boekje ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van de Industrie moet Van Lohuizen een dagboek bijgehouden hebben, of zijn herinneringen op hebben geschreven. Wie weet waar dit handschrift zich bevindt?

Niet in het gemeentelijk archief, volgens onze archivaris. Kan een van u haar verder op weg helpen?

Reacties graag naar Willy Smit, Elspeterweg 17, Vaassen, e-mail: w.smit.buit@planet.nl of telefonisch 0578—575171.

Inhoudsopgave

Een terug- en een vooruitblik— <i>Evert de Jonge</i>	1
Mededelingen en agenda	2
Bestuursuitbreiding— <i>Eef Brummel</i>	4
Kerk en kunst—De gewelf- en muurschilderingen in de Grote Kerk te Epe (deel 1)— <i>Jan van Zelle</i>	5
Bijzondere aankoop gemeente Epe: het gebrandgeschilderd glas-in-loodraam van Chris Lanooy— <i>Drs. Dianne Hamer</i>	13
Een uitstapje naar Hagedoorns Plaatse	15
Familieherinneringen— <i>Jannie Jacobs-Berkhoff</i>	17
Ledenjaarvergadering 2007— <i>Wim van 't Einde</i>	20
De Oener kerkgeschiedenis, 1176-2000 (4) - De Oener kerkklokken— <i>Jan de Graaf</i>	21
Vraag over Yuralla	24
Den Esschert—een aanvulling— <i>D. Snieder</i>	25
Van een kuipersdochter en een koetsier (4): West-Raven <i>Lijda van den Bremen-Jonker</i>	28
Piet Jabaay, een aanvulling— <i>Drs. Dianne Hamer</i>	38
Het schoutambt in de loop der eeuwen— <i>Hannie Tijman-Logtenberg</i>	39
150 jaar brandweer in Vaassen (2): De burgemeester regeert— <i>Wim van 't Einde</i>	47
Unieke openstelling Prins Bernhard-kamer Paleis Het Loo	52
Landhuis 'De Bottel'— <i>Drs. Dianne Hamer</i>	53
Boekpresentatie <i>Veluwse beken en sprengen</i> — <i>Eef Brummel</i>	57
Kruisplanting te Epe— <i>Fokke Postema</i>	58
Excursie naar De Cannenburgh— <i>Wim van 't Einde</i>	59
Oproep van mevrouw Willy Smit: Teunis van Lohuizen	60

In dit nummer:

Jan van Zelleem vervolgt zijn serie over de Grote Kerk in Epe met het eerste van twee delen over muur- en gewelfschilderingen, terwijl Jan de Graaf in de historie van de Oener kerkklokken duikt.

De heer D. Snieder gaat weer wat dieper in op de geschiedenis van 'Den Esschert'.

Drs. Dianne Hamer schrijft opnieuw over een bijzonder huis in Epe, ditmaal over huize 'De Bottel'.

Lijda van den Bremen-Jonker schrijft de vierde aflevering in haar serie over de Tenkinks.

In het tweede deel over het Vaassense brandweercorps verhaalt Wim van 't Einde over de 'aanvaringen' tussen burgemeester Weerts en niemand minder dan de koning, tijdens en na een brand in het centrum van Vaassen.

Als voorloper op artikelen over Eper burge-meesters behandelt Hannie Tijman-Logtenberg het schoutambt in de loop der eeuwen.

En nog veel meer. Veel leesplezier!